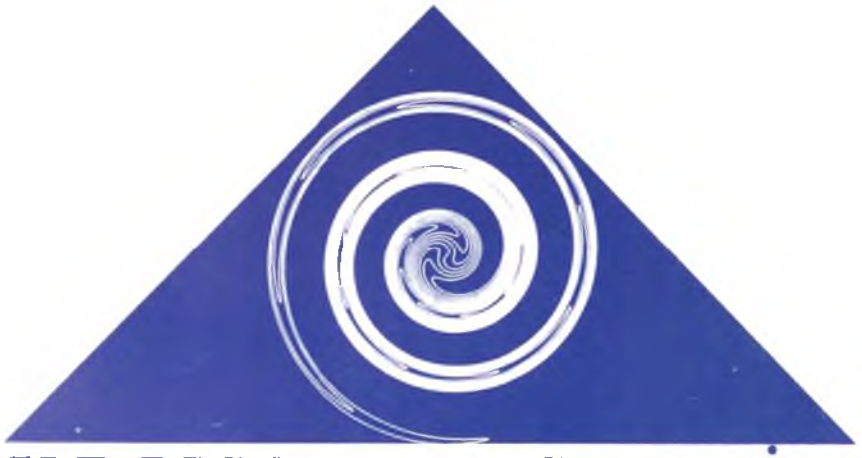
LIETUVOS TEISĖS AKADEMIJA

KRIMINALISTINĖS VERSIJOS

Alvydas BARKAUSKAS

LIETUVOS TEISĖS AKADEMIJA

Alvydas Barkauskas

KRIMINALISTINĖS VERSIJOS

Mokomasis leidinys

Vilnius
2000

UDK 343. 98 (075.8)
Ba 439

Recenzavo:
Lietuvos teisės akademijos Baudžiamojo proceso katedros vedėjas prof. **E. Palskys**;
Kriminalistikos katedros prof. **S. Kuklianskis**

Lietuvos teisės akademijos Teisės fakulteto Kriminalistikos katedros 1999 m. birželio 16 d. posėdžio sprendimu (protokolas Nr. 11) leidinį rekomendavo spausdinti

Lietuvos teisės akademijos vadovėlių, mokslo bei mokomųjų leidinių aprobavimo spaudai komisija 2000 m. gegužės 25 d. posėdyje (protokolas Nr. 7) leidinį patvirtino spausdinti

ISBN 9955 – 442 – 07 –7

© Lietuvos teisės akademija, 2000

TURINYS

Pratarmė 4

I. KRIMINALISTINIŲ VERSIJŲ SAMPRATA IR RŪŠYS 5
1. Kriminalistinės versijos sąvoka bei pažintinė reikšmė 5
2. Kriminalistinių versijų klasifikavimas 11

II. KRIMINALISTINIŲ VERSIJŲ KĖLIMAS 26
1. Versijų kėlimo pagrindai 27
2. Versijų kėlimo etapai ir samprotavimo būdai, taikomi keliant versijas 32
3. Versijų kėlimo taktinės taisyklės 36
4. Intuicija, euristika ir versijų kėlimas 39

III. KRIMINALISTINIŲ VERSIJŲ TIKRINIMAS 45
1. Nusikaltimo tyrimo planavimas ir versijos 45
2. Versijų tikrinimo etapai 46

Literatūra 54

PRATARMĖ

Nusikaltimo tyrimo organizavimas ir planavimas yra vieni iš aktualiausių klausimų ne tik teoriniu, bet ir praktiniu požiūriu. Tyrimo kokybė, efektyvumas ir terminai labai priklauso nuo to, kaip tyrėjas planuoja ir organizuoja savo darbą. Tiriant baudžiamąsias bylas būna nemaža trūkumų: nusikaltimų tyrimas atliekamas paviršutiniškai, ne visada nustatomos reikšmingiausios bylos aplinkybės, o pats tyrimas dažnai užvilkinamas. Viena iš svarbesnių šio darbo trūkumų priežasčių – spragos tyrėjo pažintinėje ir kūrybinėje nusikaltimų tyrimo srityje. Be to, ne visada iškeliamos visos galimos tiriamo įvykio ir tam tikrų jo aplinkybių versijos. Pastarosios yra laikomos vienu iš pagrindinių nusikaltimo tyrimo planavimo elementų ir sudaro loginį tyrimo pagrindą. Tačiau tuo versijų reikšmė neapsiriboja. Versijomis yra grindžiamas įrodymų rinkimas. Jomis paremtas ir bylos nagrinėjimas.

Šio leidinio tikslas – pateikti Teisės akademijos studentams pagrindines žinias apie kriminalistines versijas, jų rūšis, kėlimo bei tikrinimo ypatumus. Lietuviškoje teisinėje literatūroje nėra gausu leidinių kriminalistinių versijų tematika. Galima paminėti šiuos leidinius, kuriuose vienaip arba kitaip aptarti su versijomis susiję klausimai: P. Danisevičiaus ir A. Liako "Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese." (1971); prof. E. Palskio "Nusikaltimo tyrimo planavimas. Tardymo versijos". Kriminalistika (1985); doc. J. Rinkevičiaus "Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai." (1990); prof. S. Kuklianskio "Nusikaltimų tyrimo organizavimo pradmenys." (1995) ir M. Kazlausko "Parengtinis tardymas tarybiniame baudžiamajame procese." (1976).

Leidinyje, be svarbiausių, autoriaus nuomone, žinių apie kriminalistines versijas, pateikiama literatūra, kurioje šios problemos gvildenamos išsamiau. Autorius dėkoja prof. S. Kuklianskiui ir prof. E. Palskiui už pareikštas pastabas bei siūlymus rengiant šį leidinį.

I. KRIMINALISTINIŲ VERSIJŲ SAMPRATA IR RŪŠYS

1. Kriminalistinės versijos sąvoka bei pažintinė reikšmė

Nusikaltimo tyrimas yra sudėtingas pažinimo procesas. Nusikaltimo tyrėjo[1] tikslas – objektyviai bei visapusiškai ištirti įvykį, nustatyti, ar konkreti veika yra nusikalstama, ir jeigu taip – kas dėl to kaltas, įrodyti nusikaltusio asmens ar kelių asmenų kaltę arba atvirkščiai – įrodyti, kad tyrimo pradžioje nusikalstamais laikytuose veiksmuose iš tikrųjų nėra nusikaltimo sudėties. Šis tikslas pasiekiamas ne iš karto, o laipsniškai – pereinant nuo nežinojimo prie žinojimo, nuo netikslaus prie visapusiško ir tikslaus tiriamo įvykio aplinkybių ištyrimo.

Daugelis nusikaltimų padaromi slaptai. Jiems iš anksto ruošiamasi, numatomi nusikaltimo pėdsakų slėpimo būdai. Nusikaltėlio veiksmai aplinkoje ir žmonių sąmonėje palieka pėdsakų, kurie sudaro objektyvų pagrindą tirti bet kokį nusikaltimą, nors nusikaltėlis labai stengiasi jį paslėpti. Pėdsakai – tai tiriamo įvykio atspindžiai, pagal kuriuos galima atkurti daugelį praeities įvykio detalių ir epizodų. Pirmiausia tyrėjas tuos pėdsakus turi surasti, tinkamai užfiksuoti ir objektyviai įvertinti. Be to, jis turi nustatyti, ar pėdsakai bei konkretūs faktiniai duomenys gali būti susiję su tiriamu įvykiu. Tai padaryti nelengva, nes tyrėjas nebūna tiriamo įvykio liudininkas ir negali jo tiesiogiai suvokti – matyti, girdėti arba daryti jo vyksmui kokią nors įtaką. Todėl tiriamą įvykį tyrėjas suvokia tik netiesiogiai, pagal nustatytus materialius ir idealius įvykio pėdsakus, pasitelkdamas į pagalbą kriminalistikos, logikos, psichologijos ir kitų mokslų žinias ir gyvenimišką bei profesinę patirtį. Toks tyrėjo suvokimas pirmiausia yra tik tikėtinas.

Tikėtino samprotavimo esmė yra ta, kad dar nėra nustatyti visi patikimi faktiniai duomenys. Faktinių duomenų dar nėra pakankamai surinkta, kad būtų galima daryti tikslią, galutinę išvadą dėl tiriamo įvykio pobūdžio. Tai tyrėją skatina veikti toliau ir ieškoti naujų papildomų įrodymų. Pavyzdžiui, apžiūrint įvykio vietą, šalia kelio, krūmuose už 2 m nuo važiuojamosios dalies, rastas lavonas. Važiuojamojoje dalyje užfiksuotos išlikusios automobilio ratų vėžės. Ant lavono nugaros, ties juosmeniu, pastebėta pašalinio poveikio žymių. Tikėtina, kad tai galėjo būti autoįvykis – automobilis partrenkė šalia važiuojamosios kelio dalies ėjusį pėsčiąjį. Tai galėjo atsitikti dėl pėsčiojo arba vairuotojo neatsargumo. Kita vertus, gali būti ir taip, kad

[1] Tyrėjas čia – kvotėjas, tardytojas, prokuroras.

žmogus buvo nužudytas kitur ir atvežtas į ten, kur buvo rastas. Galimos ir kitos prielaidos. Ar tai autoįvykis, ar inscenizacija, nusikaltimo tyrėjas tiksliau spręs tada, kai bus atliktos teismo medicinos, trasologinės bei kitos ekspertizės. Šiuo atveju, nors ir negauta tikslesnių duomenų, įvykis tiriamas toliau. Tyrėjui pirmiausia reikia nustatyti nukentėjusiojo asmenybę, mirties laiką, galimus įvykio liudininkus, automobilį, kurio vėžės rastos ir kt.

Išmatavus vieno ir abiejų ratų vėžių plotį, paaiškėjo, kad tai galėjo būti "Volkswagen Golf" arba panašaus modelio automobilio vėžės. Lavonas buvo rastas netoli kaimo. Apklausus vietinius gyventojus nustatyta, kad tai galėjo būti A. Petraitis, vasarą nuolat atvykdavęs poilsiauti į savo vasarnamį. Rytais, apie 8 valandą, A. Petraitis eidavo pasivaikščioti netoliese esančio ežero link. Be to, apklausos metu sužinota, kad prie to paties ežero gyvena A. Kliauga. Išsiaiškinta, kad šis asmuo dažnai girtauja ir turi automobilį "Volkswagen Golf". Atsižvelgiant į panašių įvykių tyrimo praktiką yra didelė tikimybė, kad galėjo įvykti autoįvykis, nes girti vairuotojai dažnai sudaro avarines situacijas. Šiuo atveju vairuotojas galėjo nepastebėti šalia kelio ėjusio pėsčiojo ir jį partrenkti. A. Kliauga namuose buvo rastas neblaivus. Jis neigė, kad girtas vairavo automobilį ir partrenkė pėsčiąjį.

Kitas tyrėjo žingsnis turėtų būti A. Kliaugos automobilio apžiūra. Jeigu darome prielaidą, kad pėsčiasis buvo partrenktas, logiška, kad automobilis turėjo jį užkliudyti, t.y. ant automobilio galėjo likti kraujo, žuvusio žmogaus drabužių dalių, o pats automobilis galėjo būti įlenktas arba kitaip sugadintas. Apžiūrint automobilį pastebėta, kad priekis įlenktas, o po bamperiu aptikta rusvų, į kraują panašių dėmių bei medžiagos skiautė, todėl būtina nustatyti, ar tai siejasi su tiriamu įvykiu, ar tai tik atsitiktinumas. Atlikus kriminalistines ekspertizes nustatyta, kad audinio skiautė, rasta automobilio priekinėje dalyje, yra žuvusiojo baltinių dalis. Ištyrus rastas rusvas dėmes, nustatyta, kad tai kraujas, kurio grupė atitinka žuvusiojo kraujo grupę. Norint išsiaiškinti, ar A. Kliauga kaltas, ar ne, reikia papildomų duomenų. Gal jis iš tikrųjų tą dieną nevairavo savo automobilio? Gal A. Kliaugos automobilį vairavo kitas žmogus? Šiuo atveju nustatomos konkrečios aplinkybės. Tai dar tik prielaida. Tikras pažinimas – tai tiesa, tiesa – tyrimo rezultatas, tikimybė – jo pradžia. "Tiesa nustatomos ribos tarp žmogaus žinių ir tikrovės. Nustatyti galima tik remiantis žmogaus veikla" [28, p. 239-240]. Kriminalistinės versijos (lot. *versio* – kryptis, atmaina), kurios yra vienas iš svarbiausių loginio pažinimo metodų, taikomų tiriant nusikaltimus, yra susijusios su tikimybės sąvoka.

Kriminalistinės versijos – tai faktiniais duomenimis pagrįstos nusikaltimo arba atskirų jo aplinkybių prielaidos, kuriomis remiantis aiškinama bylai

reikšmingų faktinių duomenų kilmė bei jų tarpusavio ryšiai ir nustatoma tiesa byloje[2].

Kriminalistinės versijos reikšmingos tuo, kad jomis remiantis logiškai modeliuojamas nusikaltimo darymo mechanizmas. Remiantis šiomis versijomis, nustatomos nusikaltimo tyrimo kryptys ir logiškai pagrindžiamas nusikaltimo nagrinėjimas. Tai vienas iš svarbiausių pažinimo metodų, padedančių nustatyti tiriamo įvykio aplinkybes. Jeigu nėra versijų ir bylai reikšmingų faktinių duomenų nustatymo tyrimo plano, nusikaltimo tyrimas tampa chaotiškas, atsitiktinio pobūdžio, ir todėl atsiranda didelė tikimybė suklysti.

Versijų kūrimas bei tikrinimas priskiriami mąstymo procesams. Psichologijos žodyne mąstymas apibrėžiamas kaip "individo pažintinės veiklos procesas – apibendrintas ir netiesioginis tikrovės atspindėjimas", o "mąstymo turinį sudaro minties veiksmai – analizė, sintezė, lyginimas, abstrahavimas, konkretizavimas, apibendrinimas" [9, p. 161-163]. Tyrėjas turi suvokti ir įvertinti tiriamus reiškinius, objektus, lyginti juos su ankstesne patirtimi, sumaniai taikyti teorines ir praktines žinias. Čia ypatingas vaidmuo tenka tyrėjo intuicijai ir vaizduotei, nes pagal surinktus faktinius bylos duomenis jis turi įsivaizduoti bei logiškai rekonstruoti tiriamą įvykį.

Gnoseologiniu[3] požiūriu kriminalistinė versija yra vaizdinio mąstymo bei vaizduotės padarinys. Tyrėjas pagal rastus ir nustatytus tiriamo įvykio pėdsakus savo vaizduotėje atkuria bei logiškai modeliuoja praeities įvykį. Pasinaudodamas ankstesne praktine ir asmenine gyvenimo patirtimi, mokslo apibendrintomis žiniomis, įsivaizduoja rastų pėdsakų tarpusavio ryšius, jų sąveiką su tiriama aplinka.

Pavyzdžiui, rastas moteriškos lyties lavonas. Tyrėjui reikia nustatyti mirties priežastį. Matomi išoriniai sužalojimai ant moters kūno galėjo likti kaip smurto žymės. Apžiūrima įvykio vieta, žuvusiosios kūno padėtis, drabužiai. Visa tai tyrėjas lygina su ankstesne asmenine praktine patirtimi, mokslo apibendrintomis žiniomis, analizuoja galimas įvykio priežastis ir motyvus. Šio proceso padarinys – konkretaus anksčiau įvykusio ir tiesiogiai nesuvokiamo įvykio vaizdo sukūrimas. Tačiau mąstymo procesas dar nesibaigia. Asmeninė bei mokslo apibendrinta patirtis rodo, kad išoriškai pa-

---

[2] Literatūroje nurodomos ir kitos versijų sampratos, pvz., *Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P.* Kriminalistika. – V., 1985. P. 186.; *Hanausek T.* Zarys taktyki kriminalistycznej. Dom Nydawniczy ABC. 1994. S. 56-57.

[3] Gnoseologija (graik. *gnosis* – žinios, *logos* – mokslas) – mokslas apie žmogaus pažinimo ribas.

našūs reiškiniai gali būti skirtingų įvykių padarinys. Žinomos tokios mirties priežastys: nužudymas, savižudybė, nelaimingas atsitikimas, natūrali mirtis. Šiuo atveju moteris galėjo būti nužudyta, galėjo nusižudyti, mirti staiga pablogėjus sveikatai ir pan. Pastebėti kūno sužalojimai galėjo atsirasti dėl kitų priežasčių, pvz., dėl neatsargaus elgesio buityje arba dirbant.

Šie įvykiai logiškai modeliuojami ir lyginami su įvykio vietoje nustatytais faktais, daromos įvairios naujos prielaidos, leidžiančios įvykį tirti išsamiau. Tai skatina praktinę pažintinę veiklą, todėl vėliau nustatomos tiriamą įvykį atitinkančios versijos. Taigi tam tikru įvykio aplinkybių tyrimo momentu versija yra pradinis tikrovės atspindys.

Pagal loginę kilmę versija yra hipotezės (gr. *hypothesis* – spėjimas) atmaina. Hipotezių ir versijų struktūra bei pažintinė reikšmė yra panašios: jos yra spėjamojo pobūdžio ir keliamos tam, kad paaiškintų netiesiogiai suvokiamus reiškinius. Vis dėlto literatūroje nėra vienodos nuomonės, kai kalbama apie hipotezių ir kriminalistinių versijų skirtumus. Kai kurie autoriai versijas skiria nuo hipotezių nenurodydami kokių nors jų rūšių, teigdami, kad "hipotezės keliamos kokiems nors stambiems, reikšmingiems gamtos ir visuomenės reiškiniams, jų dėsningumams bei sąsajoms paaiškinti, o versijos aiškina konkrečius įvykius bei faktus (nusikaltimo įvykį, jo aplinkybes ir kt.)"[4]. Kiti autoriai mano, kad taip nepagrįstai susiaurinamas versijų turinys[5].

Manytume, kad daugelio prieštaravimų priežastis yra ta, kad loginė versijos kilmė atskiriama nuo mokslinių hipotezių. Pastarosios aiškina visuomenės, gamtos, mąstymo raidos dėsningumus, t.y. bendro pobūdžio reiškinius. Logikos moksle minimos ir kitos hipotezių rūšys: dalinės ir darbo, kurių aiškinami reiškiniai bei turinys yra konkretesni. Vienos jų tiria sistemos bei ją sudarančių elementų struktūrą, kitos numato priežastinius, funkcinius ir kitokius ryšius, konstatuoja dėsningumo buvimą ir t.t.

Taigi kriminalistines versijas tikslingiau būtų analizuoti kaip dalinės hipotezės atmainą. "Dalinė hipotezė – tai spėjimas, aiškinantis atskirus faktus ar reiškinius" [8, p. 165]. Kriminalistinė versija, kaip ir kiekviena dalinė hipotezė, nepretenduoja nustatyti gamtos ir visuomenės reiškinių dėsnin-

---

[4] Žr.: *Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P.* Kriminalistika. – V., 1985. P. 186.; *Арцишевский Г. В.* Выдвежение и проверка следственных версий. – Москва, 1978. ir kt.

[5] Žr.: *Ларин А. М.* От следственной версии к истине. – Москва, 1976.; *Белкин Р. С.* Курс советской криминалистики. – Москва, 1977. Т. 2. С. 288.

gumų. Ji siekia atskleisti tik atskirų faktų kilmę ir tarpusavio ryšius. Teigiant, kad kriminalistinė versija yra dalinės hipotezės atmaina, reikia pripažinti ir tai, kad ji turi specifinių bruožų. Kriminalistinių versijų pagrindiniai bruožai, skiriantys jas nuo hipotezių, yra šie:

1) ***Kriminalistinės versijos keliamos ir taikomos specifinėje praktikos srityje – tiriant nusikaltimus.*** Nusikaltimas yra asocialus visuomeninis reiškinys. Nusikaltimų darymo logika dažnai prieštarauja "sveikam protui". Tyrėjui reikia nustatyti tokių reiškinių atsiradimo ir plėtojimosi seką. Vienas iš pagrindinių būdų sužinoti nusikaltimo aplinkybes yra kriminalistinių versijų kėlimas ir tikrinimas. Kriminalistinių versijų paskirtis – padėti nustatyti byloje tiesą. Versijos turi padėti nustatyti visas tiriamo įvykio priežastis ir aplinkybes.
2) ***Kriminalistinių versijų turinį sudaro bylai reikšmingi faktai ir aplinkybės.*** Kriminalistinės versijos nuo hipotezių skiriasi savo turiniu, kurį nusako pažinimo dalykas – nusikalstama veika. Iškeltos versijos padeda atskleisti galimus tiriamo įvykio arba tam tikrų jo aplinkybių priežastinius ryšius, motyvus, konkrečių faktinių duomenų įtaką bylai. Versijos aiškina tik reikšmingas bylos aplinkybes bei faktinius duomenis. Tą reikšmingumą turi nustatyti pats tyrėjas, atsižvelgdamas į kitus bylos faktinius duomenis ir tiriamo įvykio ypatybes, o tai priklauso nuo jo teisinės sąmonės, teisinių žinių lygio bei profesionalumo.
3) ***Specifiniai kriminalistinių versijų tikrinimo būdai – įstatymo nustatyta tvarka renkant bylai reikšmingus įrodymus.*** Nusikaltimo tyrimui būdinga tai, kad jį reglamentuoja baudžiamojo proceso normos, įrodymų rinkimas bei bylų tyrimo terminai. Nuo to priklauso ir versijų tikrinimo metodai bei terminai.
4) ***Kriminalistinių versijų tikrinimo metu nusikaltimo tyrėjas gali susidurti su nusikaltimo tyrimo rezultatais suinteresuotų asmenų pasipriešinimu.*** Tiriant nusikaltimą suinteresuota šalis dažniausiai yra nukentėjusieji, įtariamieji ir kaltinamieji. Tas suinteresuotumas visiškai suprantamas, nes proceso dalyvių – ieškovų ir atsakovų – interesai yra priešingi. Pavyzdžiui, įtariamieji ir kaltinamieji nenoriai duoda teisingus parodymus, nes vengia atlyginti padarytą žalą ir bijo susilaukti pelnytos bausmės, o nukentėjusieji – priešingai – siekia moralinės bei materialinės žalos atlyginimo. Nusikaltimo tyrėjas dažniausiai susiduria su tyrimo rezultatais suinteresuotų asmenų psichologiniu pasipriešinimu. Tai gali pasireikšti tuo, kad duodami melagingi parodymai, suklaidinamas nusikaltimo tyrėjas ir priešiškai žiūrima ne tik į jį,

bet ir į nusikaltimo tyrimą. Šie veiksniai bylą tiriančiam asmeniui dažnai daro neigiamą psichologinį poveikį. Prieš nusikaltimo tyrėją kartais vartojamas net fizinis smurtas.

5) ***Autorystė.*** Kriminalistines versijas kelia baudžiamojo proceso subjektai, kuriuos sąlygiškai galima suskirstyti į tris grupes: a) įstatymo įgalioti tirti bylą asmenys: kvotėjai, tardytojai, prokurorai ir teisėjai; b) proceso dalyviai, padedantys nustatyti bylai reikšmingus faktinius duomenis bei jais remdamiesi darantys išvadas: revizoriai, specialistai ir ekspertai; c) kiti proceso dalyviai, vienaip arba kitaip susiję su tiriamu nusikaltimu: nukentėjusieji, liudytojai, įtariamieji, kaltinamieji, gynėjai.

1 schema

2. Kriminalistinių versijų klasifikavimas

Tiriant nusikaltimus, keliamos įvairių rūšių versijos:

1) Pagal tiriamų aplinkybių pobūdį bei apimtį. Čia išskiriamos šios versijų rūšys: a) bendrosios; b) atskirosios; c) detaliosios.

Bendrosios versijos – tai tokios prielaidos, kuriomis remiantis atskleidžiama nusikaltimo esmė, pvz., ar tai vagystė, ar inscenizacija, nužudymas ar savižudybė ir pan. Šios versijos dažniausiai keliamos pradedant tirti nusikaltimą. Tai tokie atvejai, kai neužtenka informacijos, kad iš karto būtų galima tiksliai nustatyti tiriamo įvykio pobūdį, tačiau prielaidos yra pakankamai logiškos, kad tyrėjas nuspėtų galimas to įvykio priežastis. Sudėtinga, o kartais ir neįmanoma kelti versijų apie nusikaltimo darymo būdą, kaltininko asmenybę, nusikaltimo motyvus, kai tiriamo įvykio esmė yra neaiški.

Atskirosios versijos – tai prielaidos, kuriomis remiantis tiriamos tam tikros nusikaltimo aplinkybės, dažniausiai turinčios baudžiamąją teisinę reikšmę. Tokios versijos gali aiškinti nusikaltimo darymo būdą, nusikaltimo motyvus, kaltininką apibūdinančius požymius, nusikaltimo situaciją ir pan. Ar nusikaltimas buvo padarytas iš anksto pasiruošus, ar spontaniškai, profesionaliai ar diletantiškai, kiek asmenų galėjo dalyvauti darant nusikaltimą, ar tai nepilnamečių, ar suaugusiųjų padarytas nusikaltimas bei panašūs dalykai taip pat tiriami remiantis atskirosiomis versijomis.

Jų atmaina yra detaliosios versijos. Pastarosios yra kitokio pobūdžio. Jomis remiantis dažniausiai tiriamos tam tikros nusikaltimo aplinkybės, neturinčios baudžiamosios teisinės reikšmės, bet reikšmingos kriminalistiniu požiūriu, pvz., pėdsakų susidarymo mechanizmas, jo ypatybės, kas paliko pėdsaką – suaugęs žmogus ar vaikas, einantis ar bėgantis asmuo, iš kokio atstumo objektas galėjo būti sužalotas, kokiu ginklu ir kokiu atstumu buvo paleista kulka, kas parašė konkretų raštą ir t.t. Nusikaltimo sudėčiai neturi reikšmės, ar žmogus nušautas "Sigsauer" ar "Valter" pistoletu. Ši aplinkybė nėra svarbi ir baudžiamojo proceso metu, tačiau jeigu nusikaltėlis nežinomas, būtina nustatyti pistoleto modelį, nes tai gali padėti nustatyti savininko asmenybę.

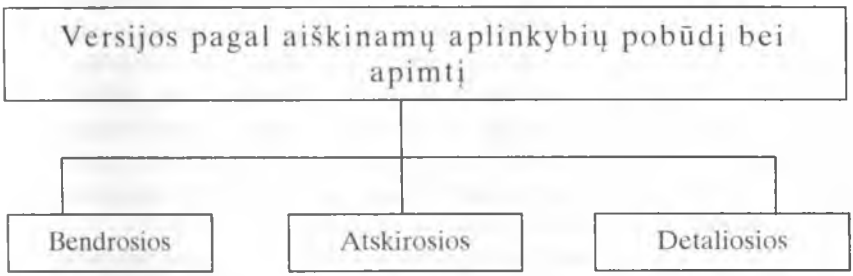
Sisteminiu požiūriu bendrosios versijos yra visų versijų sistemos pagrindas; jos apima atskirąsias ir detaliąsias versijas. Tiriant bet kokį nusikaltimą iškeliama ne viena, bet kelios bendrosios versijos, kuriomis remiantis tiriamas įvykis aiškinamas skirtingai. Pavyzdžiui: įvykio vietoje rastas lavonas. Tokiu atveju dažniausiai keliamos dvi bendrosios versijos, aiškinančios dvi galimas pagrindines mirties priežastis – smurtinę ir nesmurtinę. Smurtinės mirties priežastis galėjo būti nužudymas arba savižudybė. Kiekviena iš šių

versijų, remiantis surinktais faktais, aiškina tą patį įvykį – mirtį, jos priežastis ir kiekvienai priežasčiai būdingus atitinkamus požymius. Todėl keliamos atskirosios versijos, kuriomis remiantis tiriama lavono radimo vieta ir ar būtent radimo vietoje žmogus buvo nužudytas. Remiantis atskirosiomis versijomis, stengiamasi sužinoti, ar žmogus nusižudė, ar mirė staiga pablogėjus sveikatai, ar įvyko nelaimingas atsitikimas, ar įsikišo kiti asmenys. Be to, reikėtų kelti detaliąsias versijas, kurios padėtų sužinoti, iš kur ant lavono atsirado žymių, t.y., kuo kūno sužalojimai padaryti: šaunamuoju, duriamuoju ar pjaunamuoju ginklu, kirtimui skirtu daiktu, virve ar kitais daiktais. Jeigu spėjama, kad buvo panaudotas šaunamasis ginklas (nes pastebėti šautiniai sužalojimai), reikia ieškoti šaunamojo ginklo, šovinių tūtelių bei parako pėdsakų ir metalinio įrankio žymių ant lavono kūno bei drabužių. Įvykio vietoje turėtų būti atitinkamas išsiliejusio kraujo kiekis. Jeigu nerandama nei šaunamojo ginklo, nei šovinių tūtelių, nei kraujo žymių, tai galima teigti apie negatyvias aplinkybes, t. y. kurios prieštarauja įvykio logikai. Tokiu atveju savižudybės, nelaimingo atsitikimo arba natūralios mirties versijos mažai tikėtinos. Įtikinamesnė yra nužudymo versija. Taip pat galima įtarti, kad lavonas buvo atgabentas iš kitos vietos. Tokiu atveju gali būti keliamos versijos, kurios padėtų atskleisti nužudymo motyvus, nukentėjusiojo bei kaltininko asmenybes, nusikaltimo vietą bei laiką ir kitas aplinkybes.

Reikia paminėti, kad tiriant nusikaltimus ir remiantis detaliosiomis versijomis galima kelti atskirąsias ir bendrąsias versijas, ir atvirkščiai. Pavyzdžiui: nuosavame bute, virtuvėje, rastas vyriškos lyties lavonas. Ant stalo pastebėta daug tuščių alkoholinių gėrimų butelių bei maisto. Apžiūrėjus lavoną, pastebėta, kad praskelta galva. Šalia mėtėsi butelio šukės, o peleninėje gulėjo nuorūka su lūpų dažų pėdsakais. Ant lavono drabužių rastas ilgų plaukų pluoštelis. Remiantis išvardytais pėdsakais galima manyti, kad vyras girtavo su pažįstamu asmeniu, nes įsileido jį į savo butą (jokių įsilaužimo pėdsakų neaptikta). Vėliau tarp jų galėjo kilti konfliktas. Buteliu galėjo būti smogta per galvą. Iš nuorūkos su lūpų dažų pėdsakais ir plaukų pluoštelio galima spręsti, kad įvykyje dalyvavo moteris. Pagal šiuos požymius daroma prielaida, kad būta buitinio konflikto. Šiuo atveju, remiantis detaliosiomis versijomis apie rastus įkalčius, galima kelti bendrąją buitinio nužudymo versiją.

Bendrosios versijos reikšmingos dar ir tuo, kad pradinėje nusikaltimo tyrimo stadijoje remiantis viena labiausiai tikėtina bendrąja versija, paremta kokybiškai patikimais faktiniais duomenimis bei įrodymais, dažniausiai keliama baudžiamoji byla (apie labiau tikėtinas versijas bus kalbama vėliau).

2 schema

*2) **Kriminalistines versijas galima klasifikuoti pagal jų taikymo sritį ir jas iškėlusius subjektus.*** Klasifikuojant šiuo pagrindu, nustatoma versijų taikymo sritis ir jas iškėlęs asmuo. Pagal tai galima išskirti šias versijų rūšis: tardymo, teismo, operatyvines paieškos, eksperto, specialisto ir kitų proceso dalyvių versijas. Tai labai susiję su versijų kėlimo šaltiniu bei versijų tikrinimo galimybėmis.

Parengtinio tyrimo stadijoje[6] atlikdami kvotą bei parengtinį tardymą kvotėjai ir tardytojai, tiesiogiai tirdami nusikaltimus, rinkdami bei tikrindami įrodymus, kelia ir tikrina ***tardymo versijas***. Tokias versijas gali kelti ir prokuroras, kontroliuojantis baudžiamosios bylos kėlimo teisėtumą.

Kvotėjų bei tardytojų keliamos versijos tikrinamos skirtingai. Tai lemia jas iškėlusių subjektų procesinės funkcijos. Kvotos institucijos derina tardymo veiksmus bei operatyvines paieškos priemones ir atlieka didesnę nusikaltimo tyrimo darbo dalį[7]. Tardytojas gali atlikti tik procesinius veiksmus [2, p. 167].

Kvotėjas kelia versijas bylose, kuriose būtina atlikti parengtinį tardymą, arba atliekant kvotą sumarinio proceso tvarka. Kvotėjų versijų ypatybė yra ta, kad jos gali būti keliamos prieš keliant baudžiamąją bylą, t.y. prieš parengtinio tyrimo stadiją tikrinant gautą pranešimą apie įvykį. Tardytojas

---

[6] Plačiau apie parengtinį tyrimą žr.: *Kazlauskas M.* Parengtinis tardymas tarybiniame baudžiamajame procese. – V., 1976.

[7] Remiantis Lietuvos operatyvinės veiklos bei Policijos įstatymais, operatyvinį darbą atlieka ne visi kvotėjai, o tik tam tikra jų dalis. Pagal susiklosčiusią nusikaltimų tyrimo praktiką, operatyvinę veiklą policijos įstaigose dažniausiai vykdo tik kriminalinės policijos arba panašios paskirties padaliniai. Kvotėjai, kuriems nebūdinga operatyvinė veikla, įrodymus bei kitus reikšmingus faktinius duomenis, kaip ir tardytojai, renka atlikdami procesinius veiksmus.

versijas kelia atlikdamas parengtinį tardymą. Kvotėjo ir tardytojo versijos yra labai panašios. Ir vienos, ir kitos dažniausiai keliamos remiantis procesiniu būdu gautais duomenimis ir tikrinamos atliekant tardymo veiksmus. Būna atvejų, kai tiek vienos, tiek kitos versijos keliamos remiantis neprocesiniu būdu gautais duomenimis: anoniminiais pranešimais, operatyvinių veiksmų rezultatais, iš žiniasklaidos gauta informacija ir pan. Kai versijos keliamos remiantis neprocesiniu būdu gauta informacija, tardytojas turi atsižvelgti į informacijos pobūdį, sąsają su turimais bylos duomenimis ir ar galima ją patikrinti atliekant procesinius veiksmus.

Tiriant bylai reikšmingus nusikaltimo įrodymus, dažnai nepakanka vien tik procesinių priemonių. Tokiais atvejais atliekami operatyviniai paieškos veiksmai. Šioje veiklos srityje keliamos ***operatyvinės paieškos versijos***, kurios padeda atskleisti besislapstančių nusikaltėlių, dingusių be žinios asmenų, galimų liudininkų ir tam tikrų objektų, (pvz., pagrobto turto arba dokumentų ir pan.) buvimo vietas. Paieškos versijos, priešingai nei tardymo ir teismo versijos, dažnai keliamos remiantis neprocesiniais šaltiniais (operatyvine informacija) ir tikrinamos atliekant operatyvinius (neviešo pobūdžio) veiksmus. Tai neatmeta galimybės šias versijas kelti ir pagal procesiniu būdu gautą informaciją, pvz., pagal liudytojo apklausos parodymus norint patikrinti, ar tikrai jo nurodytas asmuo verčiasi nusikalstama veikla.

Tokiu atveju gauti duomenys gali būti pagrindas tam, kad būtų iškelta operatyvinė versija. Ji gali būti tikrinama atliekant operatyvinius veiksmus: slaptai sekant įtariamą asmenį, atliekant slaptą apžiūrą ir žvalgybinę apklausą ir t.t.

Operatyvines paieškos versijas dažniausiai kelia ir tikrina kriminalinės policijos pareigūnai arba kiti Lietuvos operatyvinės veiklos įstatymo numatyti operatyvinės veiklos subjektai. Nagrinėjant tokias versijas dažniausiai nustatomi įrodymų šaltiniai. Šios versijos gali būti keliamos ne tik iškėlus baudžiamąją bylą, bet ir prieš tai, turint operatyvinių duomenų apie konkrečių asmenų nusikalstamą veiklą arba ruošiamus nusikaltimus.

Tardymo ir operatyvinės paieškos versijos gali sutapti, pvz., kai ieškoma besislapstančių asmenų, pagrobto turto ir pan. Atlikus operatyvinę veiklą, nustačius nusikaltimo faktus ir šiuo pagrindu iškėlus baudžiamąją bylą, tardymo versijos keliamos atsižvelgiant į operatyvines versijas. Derinant procesinius ir operatyvinius veiksmus, gali būti lygiagrečiai tikrinamos tardymo ir operatyvinės paieškos versijos; pvz., tikrinant versiją, kad konkretus asmuo verčiasi vogtų daiktų prekyba, galima atlikti šiuos tardymo veiksmus: apklausti liudytojus ir nukentėjusiuosius, atlikti kratas. Kartu

atliekami ir operatyviniai veiksmai: slaptas sekimas, slapta apžiūra, žvalgybinė apklausa ir pan.

Baigęs parengtinį tardymą, tardytojas surašo kaltinamąją išvadą ir, vadovaudamasis Lietuvos BPK 232 straipsniu, bylą atiduoda prokurorui, kuris sprendžia, ar ją reikia perduoti teismui. Teismas iš esmės išnagrinėja medžiagą ir galutinai išsprendžia kaltinamojo kaltumo klausimą, t.y. paskelbia nuosprendį.

"Prokuroras tikrina visą su kaltinamąja išvada atsiųstą medžiagą kaip tam tikrą kaltinamąją versiją. Jeigu jis kaltinamąją išvadą patvirtina, reiškia, kad ši versija, jam, prokurorui, virto tikrove; kitais atvejais jis gali bylą grąžinti papildomam tyrimui arba net nutraukti" [1, p. 48]. Tokiu atveju prokuroras, spręsdamas klausimus, kurie yra numatyti Lietuvos BPK 236 straipsnyje, analizuodamas pateiktą bylos medžiagą, gali išnagrinėti ir patikrinti tardytojo keltas versijas, t.y. sužinoti, kodėl tardytojas paliko vieną versiją, o kitas atmetė ir kokiais įrodymais pagrįsta likusioji versija. Be to, prokuroras gali kelti ir savo versiją dėl tiriamo nusikaltimo arba tam tikrų jo aplinkybių. Nusprendęs, kad tokią versiją būtina patikrinti, bylą gali grąžinti tirti papildomai. Jeigu prokuroras nusprendžia, kad parengtinis tardymas atliktas tinkamai, bylą perduoda teismui. Reikia pabrėžti, kad tardytojas, rašydamas kaltinamąją išvadą, turi būti įsitikinęs, kad parengtinis tardymas yra atliktas išsamiai, kad ištirtos visos bylos aplinkybės, kaltinimas teisingas ir visapusiškai pagrįstas įrodymais.

Teisminio nagrinėjimo metu iškeltos teismo arba teisėjo pagrįstos prielaidos, aiškinančios nusikaltimo buvimą arba nebuvimą, teisiamojo kaltumą arba nekaltumą bei kitas bylai reikšmingas aplinkybes tam, kad būtų priimtas teisingas nuosprendis, vadinamos ***teismo versijomis***. Teismo versijos pasižymi tuo, kad remiasi tik įrodymais, o patikrinta ir įrodymais pagrįsta teismo versija teismo nuosprendyje pareiškiama jau ne kaip teismo prielaida, bet kaip tiesos konstatavimas.

Teismo versija yra glaudžiai susijusi su tardymo versija, kuri turi būti tikrinama teisminio nagrinėjimo metu. Tokia versija sudaro teisminio tardymo pagrindą. Į bylą su kaltinamąja išvada teismas žvelgia kaip į tam tikrą kaltinamąją versiją. Teismas kelia ir tikrina versijas nuo bylos atidavimo teismui iki teisminio nagrinėjimo imtinai. Pastarojoje stadijoje dalyvaujant proceso dalyviams tikrinama prokuroro pateikta byla su kaltinamąja išvada. Ta aplinkybė, kad baudžiamosios bylos medžiaga yra pagrįsta (remiasi) viena nusikaltimo tyrėjo versija (kitos yra atmestos kaip nepasitvirtinusios), teismo neįpareigoja apsiriboti tik šia nusikaltimo tyrėjo versija. Suprantama, reikia įvertinti tyrėjo padarytą darbą tikrinant visas aplinky-

bes, lėmusias tai, kad buvo pasilikta ir įrodyta viena versija, todėl pradinė teismo versija laikoma kaltinamoji versija. Tačiau būtų neteisinga visą teismo veiklą nukreipti į šios versijos tikrinimą. Jeigu teisminio nagrinėjimo metu aplinkybės leidžia kelti kitas versijas, teismas privalo teisminio tardymo metu jas ištirti ir patikrinti. Jeigu teisminio nagrinėjimo metu to neįmanoma padaryti, bylą būtina grąžinti tirti papildomai, kad būtų patikrinta teismo iškelta versija [16, p. 44].

Teismo versijos išraiška yra motyvuotas, surinktais bylos įrodymais paremtas ir nekeliantis jokių abejonių teismo (teisėjo) nuosprendis. Pripažinęs kurią nors vieną versiją teisinga ir paneigęs kitos teisingumą, teismas privalo paaiškinti, kodėl konkreti versija atmesta ir kokie įrodymai patvirtina likusios versijos teisingumą.

Atliekant ekspertizę keliamos ***eksperto versijos.*** Tai daroma, kai reikia specialių žinių tam, kad būtų ištirtos aplinkybės. Teismo ekspertizė daroma tik tuo atveju, kai reikia specialių mokslo, technikos arba kitų sričių žinių, siekiant nustatyti atitinkamas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai [7, p. 4]. Eksperto versijų kėlimo šaltiniai gali būti baudžiamosios bylos duomenys apie tiriamą objektą. Ekspertai remiasi kriminalistikos, medicinos, psichiatrijos, psichologijos, ekonomikos, technikos ir kitų mokslų žiniomis. Eksperto versijos gali būti keliamos darant ekspertizę arba po jos kaip ekspertizės rezultatas, pavyzdžiui, darant tikėtiną išvadą.

Specialisto versijos keliamos tada, kai tiriant bylą prireikia specialisto žinių ir įgūdžių. Jo kompetencija padeda baudžiamojo proceso nustatyta tvarka surasti, užfiksuoti bei paimti įrodymus, sprendžia specialius klausimus. Specialistai dažnai dalyvauja apžiūrint įvykio vietas. Tai – technikai kriminalistai ir medikai, apžiūrintys rastus lavonus. Apklausiant nepilnametį, gali dalyvauti pedagogas, užsieniečio apklausos metu – vertėjas, apžiūrint transporto priemonę – mechanikas ir t.t. Specialisto ir eksperto versijų kėlimo šaltiniai yra pateikti bylos duomenys apie tiriamą objektą, kriminalistikos ir kitų mokslų bei techninės žinios. Specialistas iškeltas versijas gali tikrinti tiek tardymo metu, tiek vėliau. Specialistas veikia plačiau – neapsiriboja dalyvavimu tardymo metu.

Ekspertai ir kiti specialistai dažnai kelia detaliąsias versijas, pavyzdžiui, apie pėdsakų susidarymo būdus, apie pėdsakų kilmę, koks objektas paliko pėdsakus, kokie įkalčiai galėjo likti padarius nusikaltimą ir t.t. Ir ekspertai, ir specialistai gali kelti bendrąsias ir atskirąsias versijas, pavyzdžiui, dėl mirties priežasties, nusikaltimo darymo būdo, nusikaltimui įvykdyti naudotų priemonių ir pan. Ekspertų ir specialistų versijos gali būti pateikiamos prieš keliant bylą, pvz., nustatant kūno sužalojimus, skiriant revizijas ir pan.

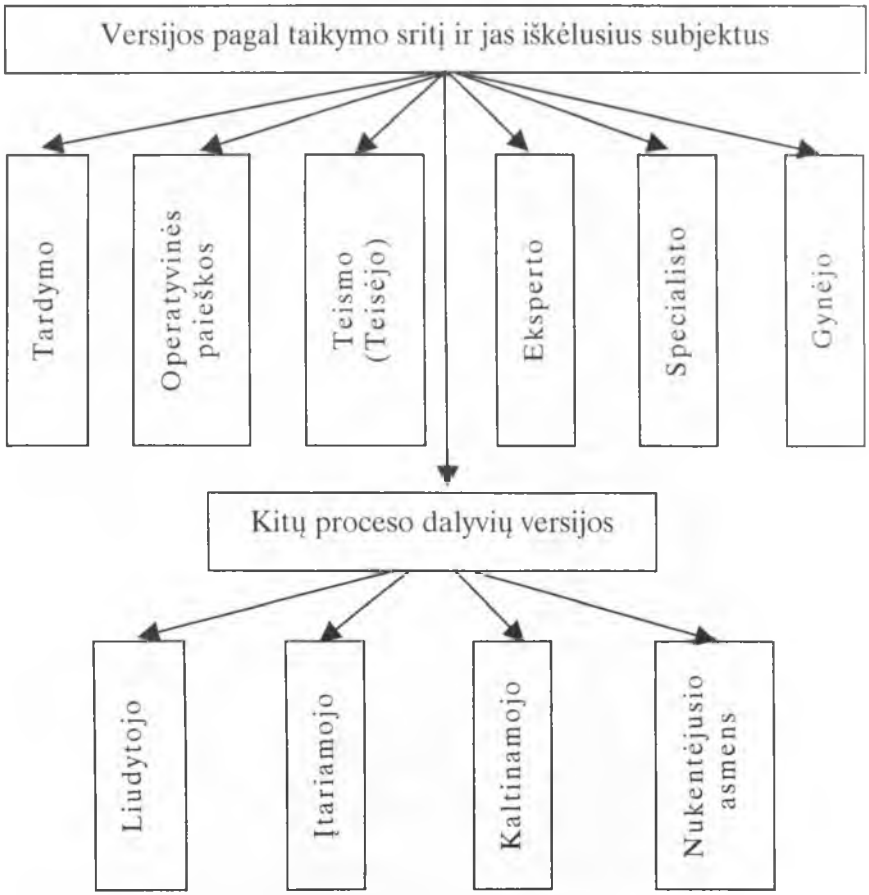
Nusikaltimo tyrimo metu įvairių prielaidų dėl nusikaltimo arba jo aplinkybių pateikia nukentėjusysis, įtariamasis, kaltinamasis, liudytojai ir kiti proceso dalyviai. Tokias prielaidas galima laikyti nukentėjusiojo, liudytojo, įtariamojo ir kaltinamojo versijomis, nes jos turi versijos savybių. Pavyzdžiui, tiek liudytojas, tiek nukentėjusysis, duodamas parodymus vagystės byloje, gali nurodyti spėjamo kaltininko asmenybę, t.y., kas galėjo įvykdyti vagystę, kas galėjo žinoti apie pagrobtas vertybes ir pan. Tos prielaidos gali padėti nustatyti nusikaltimo ypatybes, atskleisti įvairius jo aspektus. Tačiau kriminalistinės versijos turi būti būtinai patikrinamos, t.y. minėtas versijas reikia patikrinti, pagrįsti ir susieti su bylos medžiaga. Priešingu atveju, jeigu teismas arba nusikaltimo tyrėjai abejoja šių versijų pagrįstumu, tai tokia kaltinamojo, nukentėjusiojo, liudytojo ir kitų proceso dalyvių versija neturi teisinių padarinių, nes ji netikrinama įstatymo nustatyta tvarka. Pastaroji sąlyga siejama su tuo, kad versijos tikrinamos atliekant procesinius bei kitus veiksmus, kuriuos gali atlikti tik baudžiamojo proceso įstatymo įgalioti pareigūnai: kvotėjai, tardytojai, prokurorai ir teisėjai (BPK 18 str.). Jie turi atsižvelgti į nukentėjusiojo, įtariamojo, kaltinamojo, jo gynėjo, liudytojo ir kitų proceso dalyvių pareikštas prielaidas (versijas) ir spręsti, ar jos pagrįstos, ar susijusios su tiriamu nusikaltimu. Prireikus galima numatyti tokių prielaidų (versijų) tikrinimo būdus bei metodus ir jas patikrinti. Taip prielaidos tampa ne kaltinamojo, liudytojo, įtariamojo arba nukentėjusiojo, o tardymo arba teismo versijomis. Tai priklauso nuo to, kokioje nusikaltimo tyrimo stadijoje jos buvo iškeltos, ir kas jas tikrino.

Kai kurias versijas gali tikrinti ir nukentėję asmenys, įtariamieji, kaltinamieji arba gynėjai, rinkdami bylai reikšmingą informaciją įstatymo nustatyta tvarka. Tokiu atveju pažymėtinas gynėjo vaidmuo, nes pastarojo versija dažniausiai yra atsvara nusikaltimo tyrėjo versijai. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 23 straipsnyje 3 punkte numatyta advokato teisė rinkti ir pateikti įrodymus, tačiau to jam neleidžiama daryti atliekant tardymo veiksmus. "Gynėjas gali rinkti įrodymus tik jam prieinamomis neprocesinėmis priemonėmis" [11, p. 15]. Gynėjas gali iškelti bei tikrinti savo ir ginamųjų versijas, prieš tai susipažinęs su įtariamojo sulaikymo protokolu, nutarimu sumarinio proceso tvarka kelti asmeniui baudžiamąją bylą bei kita informacija, esančia byloje. Jis gali dalyvauti tardymo procese, pareikšti prašymus bylą tiriančiam pareigūnui. Gynėjo versijoms būdinga tai, kad dažnai būna grindžiamos loginiais prieštaravimais tarp surinktų bylos įrodymų ir kitų faktinių duomenų.

Nukentėjusiojo, liudytojo, įtariamojo, kaltinamojo ir jo gynėjų versijos gali būti pateikiamos atliekant ~~tardymo veiksmus bei užfiksuojamos~~ tardy-

mo protokoluose. Jos pateikiamos kaip parodymai arba kaip byloje pareikšti prašymai, pvz., kaltinamajam ir jo gynėjui susipažinus su bylos medžiaga, gali būti pareikšta, kad jie nesutinka su inkriminuojamu nusikaltimu, nes nėra patikrintos kai kurios jiems atrodančios reikšmingos bylos aplinkybės. Tokiu atveju nusikaltimo tyrėjas privalės atsižvelgti į šį pareiškimą ir priimti sprendimą. Jeigu tokia kaltinamojo ir gynėjo versija tyrėjui pasirodys pagrįsta, ji turės būti patikrinta kaip tyrimo versija, o jeigu tokia versija pasirodys neįmanoma, pareigūnas motyvuotai ir pagrįstai ją atmes.

3 schema

Klasifikuojant versijas pagal taikymo sritį bei iškėlimo subjektą, galima pastebėti, kad versijoms būdingas dinamiškumas. Pavyzdžiui, liudytojas tardytojui pateikia savo versiją dėl tiriamo nusikaltimo aplinkybių. Ji pagrįsta byloje surinktais faktiniais duomenimis, todėl tikrinama. Tokia versija tampa tardymo versija, jeigu tardytojas ją pripažįsta. Ši versija taps teismo versija, jeigu bylos teisminio nagrinėjimo metu teisėjas remsis minėta tardytojo versija.

*3) **Kriminalistinių versijų klasifikacija pagal tikimybę.*** Pagal šį kriterijų versijas galima skirstyti į mažiau tikėtinas ir labiau tikėtinas.

Lietuvos BPK 48 straipsnyje nurodyta, kad tardytojas visus sprendimus dėl tardymo krypties ir tardymo veiksmų atlikimo priima savarankiškai, išskyrus įstatymo numatytus atvejus, kai turi būti gauta prokuroro sankcija. Tai reiškia, kad tardytojas (arba nusikaltimų tyrėjas) turi teisę pats spręsti, kurias versijas dėl nusikalstamo įvykio reikia tirti pirmiausia. Tačiau kyla klausimas: kaip pasirinkti versijų tikrinimo eiliškumą, jeigu versija yra tik tikėtino pobūdžio? Tokiu atveju reikėtų atsižvelgti į konkretaus nusikaltimo tyrimą, jo pobūdį, informacijos apie nusikaltimą kiekį ir kokybę, iš kokių šaltinių – procesinių ar neprocesinių – ji gauta. Iš procesinių šaltinių gauti duomenys yra patikimesni, o jų tikrinimo būdai – paprastesni. Svarbu ir tai, kas pateikė tuos duomenis – įtariamieji, kaltinamieji bei nukentėjusieji pateikia tendencingą informaciją apie nusikaltimą, nes yra suinteresuoti bylos baigtimi. Be to, svarbu išanalizuoti turimos informacijos apie nusikaltimą santykį su bylos medžiaga, nustatyti loginį ryšį tarp tam tikrų nusikaltimo aplinkybių.

Labiau tikėtina versija reikėtų vadinti tokią prielaidą, kuri aiškina nusikaltimą arba tam tikras jo aplinkybes ir yra paremta gausesne bei kokybiškai patikimesne informacija ir įrodymais. Taip pat reikia atsižvelgti į versijos kėlimo šaltinio, ją remiančių faktinių duomenų ir informacijos kokybines bei kiekybines charakteristikas [20, p. 37]. Reikia pabrėžti, kad labiausiai tikėtina versija nebūtinai yra teisingiausia. Tiriant nusikaltimą, ji gali būti paneigta kaip nepasitvirtinusi, o mažiau tikėtina versija gali būti įrodyta.

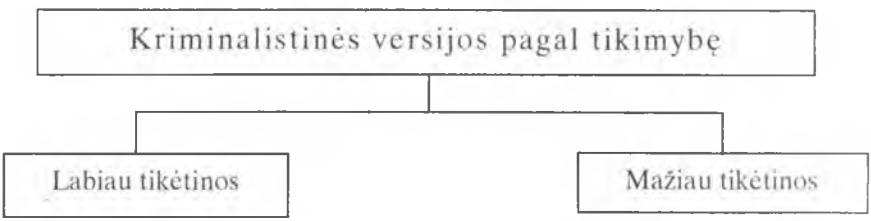
Nusikaltimų tyrimo praktikoje labiau tikėtinos versijos reikšmingos dar ir tuo, kad tyrimo pradžioje, remiantis viena labiausiai tikėtina bendrąja versija, kokybiškai patikimesniais faktiniais duomenimis bei įrodymais, yra keliama baudžiamoji byla.

Logiška manyti, kad visas nusikaltimo tyrimo metu iškeltas kriminalistines versijas reikėtų tikrinti lygiagrečiai vienu metu neatsižvelgiant į jų tikimybę. Juk nusikaltimo tyrėjas, neįsigilinęs į mažiau tikėtinas versijas, gali padaryti didelių klaidų – nepastebėti svarbių įrodymų ir faktų, kurie gali

išnykti arba pasikeisti. Tokiu atveju byla būtų ištirta vienpusiškai ir neobjektyviai.

Nepriešta raudami šiai nuomonei, norėtume pabrėžti tai, kad iškeltas versijas ne visada įmanoma tikrinti vienu metu, t.y. lygiagrečiai. Ypač tai pasakytina apie daugiaepizodes bylas, kai nusikaltimų tyrėjas tiesiog fiziškai nepajėgia visas iškeltas versijas tikrinti vienu metu. Tokiu atveju versijas reikėtų tikrinti organizuojant atskiras tardytojų ir kriminalinės policijos darbuotojų grupes, tikrinant tam tikrus tiriamo įvykio epizodus, pvz., keliose vietose vienu metu atliekant kratas.

4 schema

*4) **Kriminalistinių versijų klasifikacija pagal įrodinėjamą dalyką.*** Pagal tai kriminalistines versijas galima skirstyti į kaltinamąsias ir ginamąsias. Lietuvos BPK 18 straipsnis nurodo, kad bylos aplinkybės turi būti ištirtos visapusiškai ir objektyviai. Nusikaltimų tyrėjas turi atsižvelgti į visas su byla ir parodymus duodančiais asmenimis susijusias ginamąsias bei kaltinamąsias aplinkybes. Be to, tik ištyrus tam tikrų aplinkybių prieštaravimus bei tarpusavio ryšius galima nustatyti tiesą.

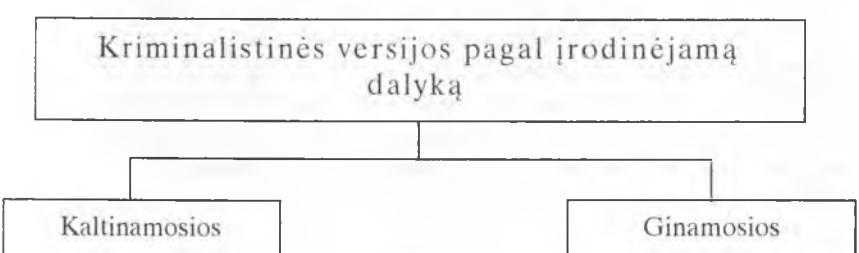
Kaltinamosiomis versijomis reiktų vadinti nusikaltimo prielaidas, kurios aiškina aplinkybes, nurodančias konkrečių asmenų kaltumą dėl nusikaltimo padarymo. ***Ginamosiomis versijomis*** vadinamos minėtų asmenų kaltumą neigiančios arba jų atsakomybę švelninančios versijos. Šias versijas gali kelti ne tik nusikaltimų tyrėjas, bet ir kiti proceso dalyviai. Tačiau nusikaltimų tyrimo praktikoje pastebimi tam tikri dėsningumai, pvz., gynėjai nusikaltimo tyrimo metu dažniausiai ieško ir kelia ginamąsias versijas, o prokurorai, palaikantys kaltinimą – kaltinamąsias. Nukentėjusieji dažnai pateikia kaltininką kaltinančių versijų. Tardytojo kaltinamąją išvadą tam tikru požiūriu taip pat galima laikyti kaltinamąja versija. Ginančiųjų arba kaltinančiųjų parodymų vertinimas neturėtų apsiriboti įtariamaisiais arba

kaltinamaisiais. Galima teigti, kad toks vertinimas yra tiesiog būtinas ir kitų proceso dalyvių duodamiems parodymams. Duodami parodymus nusikaltimo tyrimo dalyviai nebūtinai atskleidžia visas jiems žinomas aplinkybes – kai kurias stengiasi nuslėpti savo naudai, nors gali ir nuoširdžiai klysti. Ginančiųjų ir kaltinančiųjų proceso dalyvių parodymų vertinimas nusikaltimo tyrėjui padėtų geriau ir objektyviau suvokti pateiktus minėtų dalyvių argumentus bei versijas ir įvertinti parodymų motyvus.

Nusikaltimo tyrimas negali būti vienpusiškas ir subjektyvus, vien kaltinamojo arba ginamojo pobūdžio. Versijos turi būti tikrinamos lygiagrečiai, t.y. kartu tikrinama kaltinamoji ir ginamoji versija.

Ši klasifikacija svarbi praktiniu požiūriu. Nusikaltimo tyrėjas, keldamas kaltinamąsias bei ginamąsias versijas, atkreipia dėmesį į tai, kaip susiklostė tiriamo nusikaltimo aplinkybės, pvz., kodėl yra prieštaravimų tarp atskirų nukentėjusiojo parodymų, kodėl jis laikosi būtent šios versijos, kodėl įtariamasis nenoriai duoda parodymus arba, atvirkščiai, yra labai šnekus, kokiais įrodymais bei kitais faktiniais duomenimis paremti duoti parodymai ir pan. Būtent nusikaltimų tyrėjas į aplinkybes žvelgdamas ir vienu, ir kitu požiūriu apsisaugo nuo subjektyvumo. Kaip minėta, kartu galima tikrinti ir ginamąsias, ir kaltinamąsias versijas. Šios versijos gali būti bendrųjų, atskirųjų ir detaliųjų versijų atmainos.

5 schema

*5) **Kriminalistinių versijų klasifikacija pagal išraiškos formą.*** Pagal šią klasifikaciją versijas galima skirstyti į dvi rūšis: pagrindines versijas ir kontroversijas. Tokio skirstymo pagrindas yra kokybinis požymis, pasireiškiantis prieštaringų versijų kėlimu aiškinant tą patį faktą. ***Kontroversijos*** – tai tokios prielaidos, kurios paneigia kokią nors kitą versiją, iškeltą dėl tų pačių nusikaltimo aplinkybių arba nusikaltimo fakto. Pavyzdžiui, "A pavogė" kontroversija yra "A nepavogė".

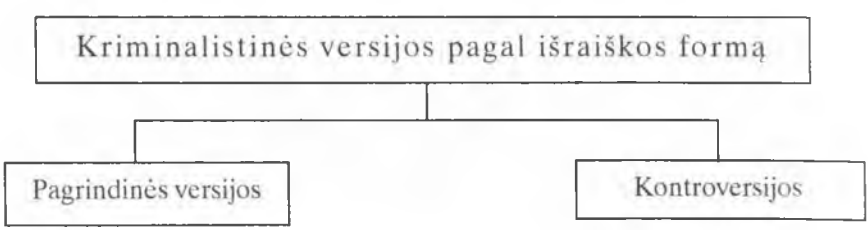
Kriminalistai, manantys, kad kontroversijos neturi praktinės reikšmės, savo nuomonę argumentuoja tuo, kad "teiginio neigimas gali būti keičiamas teigiamu pasakymu nekeičiant jo esmės. Pavyzdžiui, mintis "nužudė ne K" turi tą pačią prasmę kaip ir teigimas "nužudė kas nors kitas" [21, p. 52]. Nors pastarasis teiginys yra teigiamas, tačiau jis neigia pirmąjį. Tai ir yra kontroversija. Ši versija – tai natūrali žmogaus mąstymo išraiška, loginio mąstymo padarinys. Jeigu bus dirbtinai nustatytos tik teigiamos versijos formos, nusikaltimo tyrimas nebus objektyvus. Kontroversija yra tarsi nusikaltimo tyrėjo savikontrolė, pažinimo būdas, padedantis tirti tiriamų objektų, t.y. reiškinių ir faktų sąsajas. Ji gali būti išreikšta tiek neigiama, tiek teigiama forma.

Galima pastebėti, kad kontroversijos panašios į kaltinamąsias ir ginamąsias versijas. Skirtumas tas, kad kontroversija yra bendresnio pobūdžio. Ji tiesiogiai remiasi pagrindine versija, turinčia faktinį pagrindą, o kaltinamosios ir ginamosios versijos yra konkretesnės ir paremtos konkrečiais faktiniais duomenimis.

Kontroversijos gali būti priešinamos su bendrosiomis versijomis, t.y. su tipinėmis versijomis: "nužudymas" – "nelaimingas atsitikimas"; su atskirosiomis versijomis: "A padarė vagystę" – "A nepadarė vagystės"; su detaliosiomis versijomis: "kojų pėdsakai palikti sunkią naštą nešusio žmogaus" – "kojų pėdsakai palikti sunkiasvorio žmogaus".

Būna ir taip, kad kontroversija sutampa su, pavyzdžiui, ginamąja versija. Tarkime, kad dėl vagystės sulaikomas įtariamasis, kurio kojų bei rankų pėdsakai buvo rasti apžiūrėjus įvykio vietą. Šiuo atveju įmanoma versija, kad nusikaltimą įvykdė įtariamasis (nes įvykio vietoje aptikti jo pėdsakai), tačiau gali būti iškelta ir kontroversija, t.y. kad ne įtariamasis padarė minėtą vagystę. Visai pagrįstai gali kilti ginamoji versija, kad įvykio vietoje rasti pėdsakai neįrodo įtariamojo kaltės, nes galėjo būti palikti dar prieš nusikaltimą.

6 schema

6) Kriminalistinių versijų klasifikacija pagal apibrėžtumą. Pagal šį požymį versijas galima skirstyti į tipines ir konkrečias.

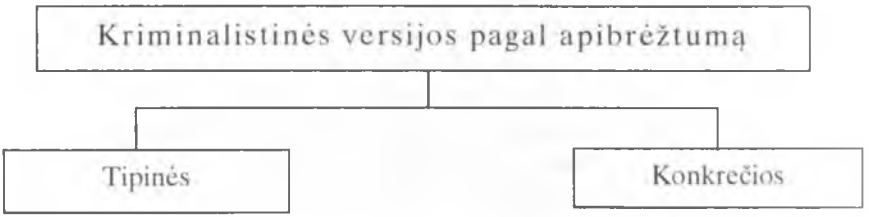
Pradinėje nusikaltimo tyrimo stadijoje apie tiriamą nusikaltimą faktinių duomenų dažniausiai žinoma nedaug, pastebima tik dalis įvykdyto nusikaltimo aplinkybių. Tokiais atvejais keliamos tipinės versijos, t.y. nusikaltimų tyrimo praktikos apibendrintos prielaidos. Jos taikomos, jeigu nusikaltimo tyrimo situacija yra tipinė, pvz., įvykio vietoje randamas lavonas. Tada ir keliamos šios tipinės versijos, padedančios atskleisti mirties priežastis, t.y. ar tai buvo nužudymas, nelaimingas atsitikimas, savižudybė, ar natūrali mirtis.

Tokios versijos taikomos todėl, kad turėdamas nedaug faktinių duomenų nusikaltimų tyrėjas galėtų pasirinkti įvairias nusikaltimo tyrimo kryptis. Gnoseologiniu požiūriu tipinė versija yra analogijos taikymo rezultatas. Kiekvienas nusikaltimas yra individualus ir nepakartojamas, tačiau turi panašumų ir bendrų bruožų su kitais tos rūšies (grupės) nusikaltimais. Apibendrinant atskirų nusikaltimų rūšių tyrimo praktiką galima pastebėti tam tikrus dažniausiai pasitaikančius dėsningumus. Pavyzdžiui, žinant tipinius konkrečios rūšies nusikaltimų darymo būdus ir tam tikras konkretaus nusikaltimo aplinkybes, galima logiškai sukurti modelį, nurodantį, kaip buvo įvykdytas tiriamas nusikaltimas, įsivaizduoti kaltininko veiksmus ir tuo remiantis numanyti, kaip ir iš kur atsirado žymės. Tarkime, kad nusikaltėlis įsilaužė į patalpas. Tai reiškia, kad jis galėjo palikti laužimo įrankių, rankų, kojų ir kitokių pėdsakų, kurie laikomi tipiškais minėtam įsibrovimo būdui. Tokiu atveju nusikaltimo tyrėjo paieška tampa nuosekli ir kryptinga, o ne atsitiktinė.

Tipinių versijų pažintinė reikšmė yra ribota: aplinkybes jos nusako tik bendriausiais bruožais, nes trūksta informacijos. Tolesnėse konkretaus nusikaltimo tyrimo stadijose atliekant tardymo bei paieškos veiksmus tipinės versijos konkretinamos, glaudžiau siejamos su tiriamo nusikaltimo ypatybėmis, tampa labiau apibrėžtos. Kai kurios tipinės versijos gana greitai atkrenta atlikus neatidėliotinus veiksmus, pvz., paskyrus teismo medicinos ekspertizę, nustačius mirties priežastį. Tada atmetama savižudybės arba natūralios mirties prielaida ir lieka nužudymo ir nelaimingo atsitikimo versija.

Tipines versijas galima skirstyti į bendrąsias, atskirąsias ir detaliąsias. Pavyzdžiui, "nužudymas" – bendroji, "nepilnamečio įvykdytas nužudymas" – atskiroji, "ant aukos kūno palikti peilio arba kito pjovimui skirto įrankio pėdsakai" – detalioji versija.

7 schema

7) Kriminalistinių versijų klasifikacija pagal laiką. Pagal įvykio laiką versijas galima skirstyti į dvi pagrindines rūšis: 1) aiškinančias jau įvykusį įvykį arba jo aplinkybes (retrospektyvines) ir 2) aiškinančias būsimus įvykius arba aplinkybes (prognostines). Pirmosios versijos yra klasikinės, nes tai yra tradicinis požiūris į versiją kaip į prielaidą, padedančią atskleisti buvusius įvykius [25, p. 149; 21, p. 55]. Toks požiūris yra pagrįstas, nes bendroji versija keliama tam, kad būtų ištirtas nusikaltimas arba jo aplinkybės. Tačiau tiriant nusikaltimą keliamos ne tik jau įvykusių įvykių prielaidos. Gana dažnai atsiranda būtinybė numatyti būsimus įvykius. Su tuo dažnai susiduriama planuojant nusikaltimo tyrimą.

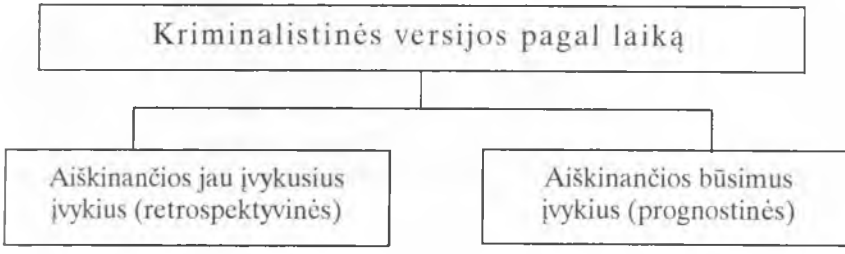
Tiriamas nusikaltimas yra praeities reiškinys, tačiau jo padariniai gali išryškėti ne iš karto, pvz., nunuodijimo atvejais, kai auka miršta ne staiga, o tik po savaitės arba dar vėliau. Būna atvejų, kai nusikaltimų tyrėjas, žinodamas tiriamo nusikaltimo rūšies (grupės) ypatybes, taiko analogiją ir numato tolesnę įvykių seką, pavyzdžiui, kur kaltininkas gali paslėpti pagrobtą turtą arba nužudyto žmogaus lavoną, kur reikia ieškoti pėdsakų, kokius nusikaltimus nusikaltėlis galėjo padaryti arba dar padarys, kur jis gali slėptis. Prielaidos keliamos tam, kad padėtų ištirti tokius įvykius. Su tokio pobūdžio versijomis glaudžiai siejasi operatyvinės paieškos versijos, tačiau pastarųjų prielaidų taikymo sritis yra siauresnė nei tų, kurios aiškina būsimus įvykius. Prognostinės versijos gali būti keliamos ne tik paieškos tikslais, bet ir siekiant atskleisti nusikaltimo tyrimo metu dalyvaujančių asmenų galimus elgesio motyvus. Kai tyrėjas įtariamojo namuose ruošiasi daryti kratą, jis omenyje turi tai, kad įtariamasis iš nukentėjusio asmens pagrobė daiktų, kuriuos galbūt paslėpė savo bute. Tai yra versija, aiškinanti praeitį. Be to, tyrėjas žino, kad tie daiktai gali būti rasti kratos metu. Ši versija aiškina ateitį. Nesunku pastebėti, kad šios versijos labai panašios savo logine struktūra, tačiau skiriasi laiku. Be to, antroji versija nuo pirmosios

skiriasi tuo, kad pirmoji daugiau remiasi logika, o antroji – ne tik loginėmis prielaidomis, bet ir praktiniais veiksmais. Tačiau abi versijos turi būti pagrįstos konkrečiais faktiniais duomenimis: kad įtariamasis tikrai galėjo pagrobti daiktus, kad jie paslėpti tam tikroje vietoje ir pan.

Apibendrinant kriminalistinių versijų klasifikaciją, galima daryti išvadą, kad ji yra probleminio pobūdžio, o versijoms būdingi įvairūs požymiai. Pagal tai, kokį požymį laikysime reikšmingu, versija bus priskiriama vienai arba kitai klasifikacinei grupei. Versijų klasifikacijos yra susijusios. Tai pačiai versijai gali būti būdingi keli aukščiau minėti klasifikaciniai požymiai. Pavyzdžiui: nesąžiningas įmonės savininkas, sužinojęs, kad jo įmonėje gali būti atlikta revizija arba krata, gali paslėpti arba sunaikinti "antrosios" buhalterijos dokumentus. Tokia versija bus laikoma atskiraja, nes tiria neteisėtus veiksmus – buhalterijos dokumentų slėpimą ir netiesiogiai nurodo savininko kaltę. Tačiau ši versija priklauso ir kitai rūšiai – prognostinėms versijoms, nes aiškina būsimus įvykius. Jeigu ją iškėlė tardytojas, tai ši versija priskiriama dar ir tardymo versijoms.

Nusikaltimų tyrimas yra sudėtingas mąstymo procesas. Šioje veikloje versijų sistema sudaro sudėtingą loginį modelį, minčių sistemą, kuri apima žemesnio lygio elementus ir kitas versijų posistemes, turinčias savo struktūrą ir elementus.

8 schema

II. KRIMINALISTINIŲ VERSIJŲ KĖLIMAS

Kriminalistinių versijų kėlimą tiriant nusikaltimą galima apibūdinti kaip pažinimo proceso etapą, konkretų ir aiškiai apibrėžtą nusikaltimo tyrėjo mąstymo rezultatą. Versijų kėlimas – sudėtingas mąstymo procesas, nuolat kintantis reiškinys, kurį lemia įvairūs loginio mąstymo būdai, intuicija, emocijos bei kiti veiksniai. Šį procesą galima apibūdinti kaip nusikalstamo įvykio arba jo aplinkybių atkūrimą tyrėjo proto pastangomis.

Keliant versijas nusikaltimo tyrėjui būtinos šios savybės: lankstus loginis mąstymas, aukšta teisinė kvalifikacija, teisės ir kitų mokslų žinios, profesinė patirtis, mokėjimas pritaikyti logikos metodus tiriant nusikaltimus. Tyrėjas turi žinoti apibendrintus duomenis apie daromus ir tiriamus nusikaltimus, jų tyrimo metodiką, kriminalistinę nusikaltimų charakteristiką. Ypač atkreiptinas dėmesys į tyrėjo profesinius įgūdžius, patirtį ir sugebėjimą visapusiškai pritaikyti teorines žinias ir mokslines rekomendacijas. Profesionalus tyrėjas dažniausiai nuo pat įvykio tyrimo pradžios kelia pagrįstas versijas. Pavyzdžiui, pasitaiko atvejų, kai vienas tardytojas, apžiūrėdamas įvykio vietą, neatkreipia dėmesio į jam pasirodžiusią nereikšmingą smulkmeną, o kitas vėliau atkreips, pastebės tos smulkmenos galimą ryšį su tiriamu įvykiu ir iškels versiją, kuri vėliau gali būti įrodyta. Veiksmingas faktinių duomenų surinkimas, susisteminimas ir pagrįstų versijų kėlimas priklauso nuo tardytojo profesionalumo[8].

Versijų skaičius priklauso nuo turimos informacijos kiekio. Pradinėje nusikaltimo tyrimo stadijoje, kai duomenų apie įvykį yra nedaug, keliama daugiau versijų. Tiriant nusikaltimą keliama tiek versijų, kad būtų ištirtos visos su juo susijusios aplinkybės. Vėlesniuose etapuose, gavus daugiau informacijos apie įvykį, versijos yra tikslinamos ir konkretinamos. Nepasitvirtinusios versijos atmetamos iki tol, kol įrodoma viena teisinga, tikrovę atitinkanti versija.

---

[8] Plačiau apie tyrėjui būtinas savybes žr.: *Kuklianskis S.* Nusikaltimų tyrimo organizavimo pradmenys. – V., 1995.; *Овсянников И. В.* Вероятностная логика в версионном мышлении следователя // Следователь. 1998. № 2.; *Чуфаровский Ю. В.* Характеристика психологических особенностей следственной деятельности // Следователь. 1998. № 2.

1. Versijų kėlimo pagrindai

Keliant versiją reikia žinoti, kad ji turi būti nors iš dalies tikėtina, pagrįsta surinktais bylos faktiniais duomenimis ir patikrinama. Versijos grindžiamos tyrėjo surinktais bylos faktais. Kadangi jų dažnai nepakanka, kad būtų galima tiksliai nustatyti tiriamą įvykį ir jo aplinkybes, pasirenkamos kelios galimos to įvykio versijos. Visos jos tikėtinos, nors vienos gali būti klaidingos, kitos – teisingos, todėl laikomasi taisyklės, pagal kurią turi būti iškelta tiek versijų, kad būtų galima ištirti visas galimas tiriamo įvykio aplinkybes. Vienos arba kitos versijos tikslumas ir pagrįstumas pirmiausia priklauso nuo to, kiek nusikaltimo tyrėjas turės informacijos apie konkretaus nusikaltimo požymius.

Kuo daugiau požymių bus žinoma, tuo versija bus pagrįstesnė ir tikslesnė. Kita vertus, svarbu, kokie tai požymiai, kiek jie reikšmingi, ar specifiniai ir ar gali būti būdingi konkrečiam nusikaltimui. Galbūt jie bereikšmiai ir tik atsitiktinai susiję su tiriamo nusikaltimo aplinkybėmis? Atsakius į šiuos klausimus galima daryti tikslesnę išvadą apie konkretaus nusikaltimo sudėties elementus arba viso nusikaltimo pobūdį. Pavyzdžiui, atvykus į tariamą vagystės vietą, tikrinama vagystės ir jos inscenizacijos versija. Jeigu nustatoma, kad į objektą buvo patekta išlaužus duris, tuomet turi būti ir įsilaužimo pėdsakų. Jeigu įsilaužiant naudotasi pjovimui, gręžimui, kirtimui skirtais įrankiais, tai durų išorėje turi būti atitinkamų žymių. Be to, turi būti pagrobtas turtas. Visi šie požymiai neturi vieni kitiems prieštarauti. Jeigu spyna nupjauta, bet nėra drožlių arba įsilaužimo pėdsakai randami ne išorėje, o viduje, tai gali būti, kad vagystė buvo inscenizuota. Gali būti taip, kad rasti vagystei būdingi požymiai neprieštarauja vieni kitiems, tačiau turtas nepagrobtas. Tokiu atveju yra didelė tikimybė, kad tai ne vagystė, o kitas nusikaltimas.

Vienas iš pagrindinių reikalavimų, keliamų nusikaltimo tyrimo versijoms, yra ***pagrįstumas***. Tai reiškia, kad keliamos versijos turi remtis tam tikrais objektyviais, mažiausiai abejonių keliančiais faktais. Versijų kėlimo pagrįstumas priklauso nuo gautos informacijos šaltinių. "Per pagrįstumą pasireiškia kitas versijai būtinas požymis – versijos ***realumas*** pagal tam tikras vietos ir laiko aplinkybes" [1, p. 46].

Įrodymų rinkimą, jų šaltinius reglamentuoja Lietuvos baudžiamojo proceso kodekso 74 straipsnis. Versijų kėlimo šaltiniai tokių apribojimų neturi. Tai reiškia, kad keliant versijas nebūtina remtis tik įrodymais – galima naudoti ir kitokią informaciją: gandus, anoniminius pranešimus, spaudoje

paskelbtus duomenis ir operatyvinę informaciją. Pagal tai versijų šaltiniai skirstomi į dvi pagrindines grupes: a) ***procesinius;*** b) ***neprocesinius.*** Tačiau tai dar nereiškia, kad bet kuriuo atveju ir remiantis bet kuriuo informacijos šaltiniu galima kelti nusikaltimo tyrimo versijas. Reikia numatyti, kaip patikrinti iškeltą versiją. Nusikaltimų tyrimą reglamentuoja baudžiamasis procesas. Įrodymais baudžiamojoje byloje laikomi tik baudžiamojo proceso nustatyta tvarka gauti duomenys.

Keldamas versijas tyrėjas pirmiausia turi nustatyti faktinių duomenų, gautų iš konkrečių šaltinių, ryšį su surinktais bylos duomenimis. Jeigu tarp faktinių duomenų yra koks nors ryšys, reikia nustatyti: a) pavyzdžiui, koks pėdsakas liko įvykio vietoje, kokie giminystės, turtiniai, draugiški arba priešiški santykiai sieja asmenis, kas pateikė minėtą informaciją, ar ta informacija nešališka, ar konkrečios aplinkybės objektyvios; b) kaip bus galima patikrinti gautą informaciją nepažeidžiant baudžiamojo proceso normų.

Išsiaiškinus esminius, mūsų manymu, versijų kėlimo klausimus, ***versijų kėlimo pagrindais*** laikytini konkretūs, bylai reikšmingi faktiniai duomenys, kurių kilmei bei sąsajoms su surinkta medžiaga nustatyti keliamos juos aiškinančios prielaidos (versijos). Paminėsime dažniausiai pasitaikančius nusikaltimų tyrimo praktikoje versijų kėlimo šaltinius.

Versijų kėlimas remiantis procesiniais šaltiniais. Kvotėjai, tardytojai ir prokurorai, keldami nusikaltimo tyrimo versijas, dažniausiai remiasi procesiniu būdu gauta informacija: a) atlikus tardymo veiksmus, tardymo eksperimentą, liudytojų, nukentėjusiųjų, įtariamųjų, kaltinamųjų apklausas, išanalizavus surengtas akistatas, kratas bei šių tardymo veiksmų protokolus ir pan., b) ištyrus iš įmonių, įstaigų, organizacijų, pareigūnų ir piliečių gautus daiktus ir dokumentus, galinčius turėti reikšmės bylai, ir c) savo iniciatyva pateikus įrodymus proceso dalyviams arba kitiems asmenims. Šių informacijos šaltinių privalumas yra tas, kad iškeltas versijas, remiantis procesiniais duomenimis, yra paprasčiau patikrinti, jos patikimesnės, o duomenys tikslesni. Kitas labai svarbus procesinių duomenų privalumas yra tas, kad duomenys, gauti iš Lietuvos BPK 74 straipsnio 2 dalyje numatytų šaltinių bei įtvirtinti šio įstatymo nustatyta tvarka, tampa įrodymais.

Neprocesinių duomenų naudojimas keliant versijas. Greta procesiniu būdu gautų duomenų nusikaltimo tyrėjas, keldamas versijas, gali pasinaudoti ir neprocesine informacija: operatyvinio pobūdžio informacija, anoniminiais pranešimais, spaudoje paskelbtais duomenimis, gandais.

Operatyvinio (neviešo) pobūdžio informacija. Šie duomenys gaunami atlikus operatyvinius veiksmus, pritaikius operatyvinės veiklos įstatymo numatytus metodus bei priemones: žvalgybinę apklausą, slaptą sekimą, ope-

ratyvinį patikrinimą, slaptą apžiūrą, agentūrinį metodą, elektroninę žvalgybą ir t.t. Šios informacijos privalumas yra tas, kad ja remdamasis nusikaltimo tyrėjas svarbias nusikaltimo detales gali sužinoti anksčiau nei remdamasis procesiniais duomenimis. Dažnai būna sudėtinga atskleisti nusikaltimą arba ištirti tam tikras aplinkybes neturint operatyviniu būdu gautų duomenų. Tokie duomenys yra specifinės kvotos institucijų veiklos rezultatas. Operatyvinis kvotos institucijų darbas yra teisėta veikla. Lietuvos BPK 50 straipsnis, 125 straipsnis ir 135 straipsnis ir Lietuvos policijos įstatymas numato tokią veiklą, tačiau jos nereglamentuoja. Operatyvinį paieškos darbą reglamentuoja Lietuvos operatyvinės veiklos įstatymas bei kiti poįstatyminiai norminiai aktai.

Lietuvos BPK 125 straipsnio 4 punkte nurodyta, kad baudžiamosios bylos kėlimo pagrindu gali būti tiesioginis kvotos institucijos atliekamas nusikaltimo požymių kėlimas aikštėn. Kai kurios bylos keliamos tik tada, kai atlikus operatyvinius paieškos veiksmus pagal operatyvinius duomenis nustatomi nusikaltimo požymiai. Galime teigti, kad tais atvejais minėti operatyviniai duomenys yra ir tardymo versijų kėlimo pagrindas. Pabrėžtina, kad operatyviniai duomenys, palyginti su procesiniu būdu gautais duomenimis, dažniausiai yra nepakankamai patikimi ir tikslūs. Iš dalies tai lemia informacijos gavimo sąlygos. Pavyzdžiui, kvotėjas, tardytojas arba prokuroras, atlikdamas tardymo veiksmus, gali tiesiogiai stebėti tardomą asmenį, jo emocines būsenas, formuluoti jam aiškius klausimus, reikalauti nedviprasmiškų atsakymų, išsiaiškinti su apklausiamuoju prieštaravimus tarp jo duodamų parodymų ir kitų surinktų bylos duomenų. Liudytojai ir nukentėjusieji įspėjami dėl žinomai melagingų parodymų davimo, ekspertai arba revizoriai – dėl melagingų išvadų pateikimo, specialistai – dėl melagingų paaiškinimų arba išvadų, vertėjai – dėl žinomai neteisingo vertimo (Lietuvos BK 293 straipsnis). Ši informacija yra įtvirtinama procesiškai. Asmenys, iš kurių gaunama operatyvinė informacija, nėra procesinių santykių dalyviai, todėl dėl jų atsakomybės klausimų nekyla. Operatyviniai duomenys dažniausiai gaunami sudėtingomis sąlygomis, susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, todėl minėtos patikimesnės informacijos gavimo galimybės tampa problemiškos, o kartais ir neįmanomos.

Kita vertus, tiriant nusikaltimus nereikėtų sumenkinti operatyvinių duomenų reikšmės. Jeigu šie duomenys gauti iš nesusijusių informacijos šaltinių, tai juos renkant tinkamai taikomi įvairūs rinkimo bei fiksavimo metodai, mokslinės techninės priemonės, todėl operatyvinė informacija gali būti pakankamai tiksli. Kiekvienu konkrečiu atveju, įvertinant operatyvinius duomenis, reikia atkreipti dėmesį į gautų operatyvinių žinių ryšį su

surinktais tiriamo nusikaltimo duomenimis. Pavyzdžiui, gauti operatyviniai duomenys, kad kaltininkas pagrobtus daiktus paslėpė savo tėvų namuose. Iš apibendrintos nusikaltimų tyrimo praktikos galima spręsti, kad tokia informacija gali būti teisinga, nes kaltininkai slėpdami nusikaltimo pėdsakus neretai pasinaudoja giminystės ryšiais. Tardytojas tokiu atveju galėtų atlikti kratą kaltininko tėvų namuose. Kitu atveju, esant informacijai, kad tas pats kaltininkas pagrobtas vertybes paslėpė A. Petraičio bute, tardytojui tokią versiją patikrinti tampa labai sunku, jeigu byloje nėra jokių duomenų apie galimus kaltininko ryšius su A. Petraičiu. Kratos be papildomų duomenų šiuo atveju negalima atlikti. Tyrėjas privalo dirbti toliau, rinkti įrodymus ir kitus faktinius duomenis apie galimus nusikaltėlio ryšius su A. Petraičiu.

Be to, įvertinant operatyvinius duomenis, reikia žinoti operatyvinės informacijos atsiradimo aplinkybes. Tai žino tas, kas rinko šiuos duomenis arba bent turėjo galimybę įvertinti atliktą operatyvinį darbą. Tokios vertinimo galimybės yra ribotos arba kartais ir nepateikiamos nei teismui, nei prokurorui, nei tardytojui, nes pradinė operatyvinė medžiaga jiems neatskleidžiama.

Kvotėjas, tardytojas arba prokuroras keldamas versijas pagal operatyvinę informaciją dažnai susiduria su rimta problema. Tą informaciją reikia patikrinti ir procesiškai įtvirtinti. "Dirbdamas operatyvinį darbą policijos ar kitos kvotos įstaigos pareigūnas gali teisėtai rasti ir paimti įvairius materialius objektus, kurie vėliau baudžiamojoje byloje laikomi daiktiniais įrodymais. Tačiau kartais tokių daiktų viešas pateikimas gali prieštarauti operatyvinio darbo principams ir interesams" [11, p. 21].

Kai kuriais atvejais keliant versijas labai svarbu atsižvelgti į anoniminius pranešimus ir gandus. Paminėtina ir kita, dažnai pasitaikančių neprocesinių duomenų grupė: gandai ir anoniminiai pranešimai. Šie duomenys yra kitokio pobūdžio nei operatyviniai. Pirma: skirtumas tarp šių duomenų yra tas, kad operatyvinių duomenų šaltiniai žinomi bent jau asmeniui, gavusiam šiuos duomenis. Anoniminių pranešimų bei gandų skleidimo konkretūs šaltiniai dažniausiai lieka nežinomi, nebent nuspėjami. Anoniminį laišką gali parašyti asmuo, tikrai daug žinantis apie nusikaltimą ir galintis padėti nusikaltimo tyrėjui, tačiau gali būti ir priešingai, kai anoniminis laiškas parašomas siekiant sutrukdyti, užvilkinti nusikaltimo tyrimą arba suklaidinti nusikaltimo tyrėją. Analizuojant tokio pobūdžio duomenis, labai svarbu sužinoti anoniminių pranešėjų galimus motyvus. Tai gali būti kerštas, pavydas, garbės troškimas, siekimas užmaskuoti nusikaltimo pėdsakus ir pan. Šiuo atveju keliamos atskirosios versijos dėl anoniminio pranešimo

šaltinio. Anoniminio pranešimo duomenys lyginami su nusikaltimo tyrimo metu gautais duomenimis.

Gandai apie tiriamo nusikaltimo aplinkybes dažnai būna labai netikslūs dėl jų daugkartinio perpasakojimo vieno asmens kitam, todėl versijų kėlimas pagal tokius duomenis dažnai yra labai ginčytinas ir nepakankamai pagrįstas. Su tokio pobūdžio informacija nusikaltimo tyrėjas turi elgtis labai atsargiai.

Kitas skirtumas yra teisinio pobūdžio. Operatyviniu būdu gauta informacija negali būti užfiksuota baudžiamojoje byloje, išskyrus tuos atvejus, kai nepažeidžiama operatyvinio darbo etika ir tai numato Baudžiamojo proceso kodekso 198[1] ir 198[2] straipsniai, būtent, techninių priemonių taikymą atliekant operatyvinius veiksmus ir telefoninių pokalbių klausymą. Kai kuriais atvejais anoniminiai laiškai arba garso įrašai gali būti pateikiami baudžiamojoje byloje. Gandai taip pat gali būti užfiksuoti procesiškai kaip nukentėjusiųjų, liudytojų, įtariamųjų, kaltinamųjų parodymai, be to, gali būti apklausiami asmenys, girdėję konkrečius gandus apie reikšmingas bylos aplinkybes.

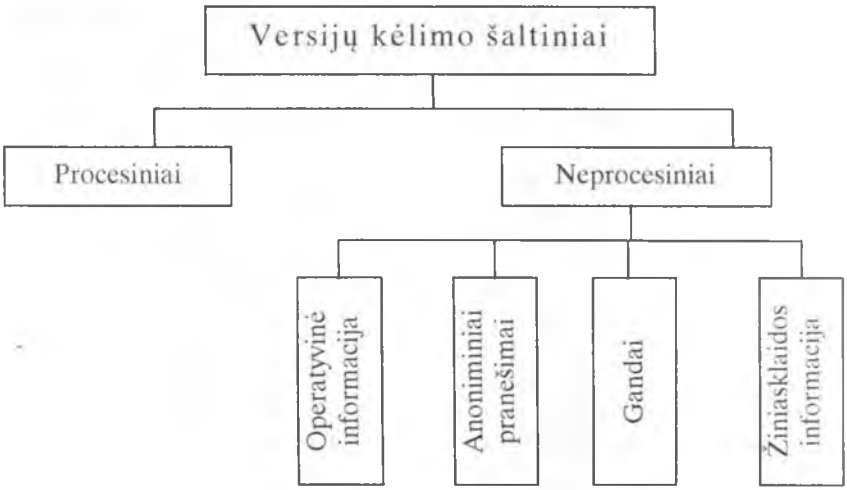
Taigi anoniminių pranešimų bei gandų skleidimo šaltinio nežinojimas apsunkina tokių duomenų naudojimą keliant bei tikrinant nusikaltimo tyrimo versijas. Šiuo atveju nusikaltimo tyrėjas, darydamas įvairias prielaidas, turi atkreipti dėmesį į tai, kad ne bet kuris anoniminis pranešimas arba gandas gali tikti keliamai versijai. Remiamasi tik tuo gandu, kuris yra susijęs su surinkta bylos medžiaga, pvz., su įvykio vietos apžiūros rezultatais, konkrečių proceso dalyvių parodymais, eksperto išvadomis ir t.t.[9]

Keliant versijas pagal iš spaudos gautus pranešimus, reikėtų atsižvelgti į tai, ar to pranešimo autorius yra anonimas, ar ne. Tiek vienu, tiek kitu atveju, remiantis Lietuvos BPK 125 straipsniu, galima kelti baudžiamąją bylą. Ją iškėlus, kaip liudytoją galima apklausti atitinkamą informaciją pateikusį žiniasklaidos atstovą. Abiem atvejais reikia atsižvelgti į tos informacijos gavimo būdą bei į patį informacijos šaltinį: ar jis pakankamai patikimas (koks asmuo pranešė, ar tai anoniminis pranešimas, gandas, ar tikros, objektyvios žinios), kokio pobūdžio informacija, kaip gautos žinios susijusios su tiriamu įvykiu, kokie gali būti informacijos paskelbimo motyvai ir kaip tą informaciją patikrinti nepažeidžiant Lietuvos BPK ir kitų įstatymų reikalavimų.

---

[9] Plačiau apie metodų bei informacijos taikymo galimybes keliant versijas žr.: *Juszka K.* Wersja kryminalistyczna. – Krakow, 1997. S. 151-157.

9 schema

2. Versijų kėlimo etapai ir samprotavimo būdai, taikomi keliant versijas

Versijų kėlimą sudaro du pagrindiniai etapai: a) bylos faktų nagrinėjimas (tyrimas) ir b) versijos sukūrimas. Versija sukuriama išnagrinėjus (ištyrus) surinktą bylos medžiagą. Bylos medžiagos tyrimą sudaro du pagrindiniai etapai: faktų analizė ir faktų sintezė. Analizė ir sintezė yra bendriausios mąstymo operacijos.

Analizė – mąstymo objekto skaidymas mintyse į sudėtines dalis, jo ypatybių, požymių ir santykių išskirstymas; ***sintezė*** – mintinis atskirų objekto dalių, ypatybių bei santykių jungimas į visumą. Šie du vienas kitam priešingi procesai vienas kitą papildo, yra glaudžiai susiję ir vienas nuo kito beveik neatsiejami. Pavyzdžiui, apžiūrint įvykio vietą, mintyse fiksuojant dėmesį į vieną arba į kitą daiktą, iš jų išskiriant ir sprendžiant kurį nors vieną klausimą (analizė), pvz., ar vėliau tas konkretus daiktas gali turėti reikšmės bylai, ar ne, tyrėjas jį lygina su kitais daiktais (sintezė), ir taip daroma prielaida arba tiksli išvada dėl šio daikto ryšio su tiriamu įvykiu, sprendžiama, ar daiktą reikia užfiksuoti ir paimti iš įvykio vietos ir pan. "Analizės ir sintezės procese galima skirti tris pakopas: pirminę sintezę,

analizę ir antrinę sintezę. Pirminė sintezė nesiremia analize: mąstymo objektas neskaidomas į dalis, neišskiriami jo požymiai, tarp jų neieškoma ryšio; tačiau šis dar gana neaiškus visumos įspūdis duoda kryptį objekto analizei ir padeda išlaikyti šią kryptį, kol objektas analizuojamas. Antroje analizės pakopoje objektas mintyse tarsi pasukamas čia viena, čia kita puse, išryškinant ir išaiškinant tai vienus, tai kitus bruožus. Pagaliau antrinės sintezės pakopoje išskirtosios dalys, ypatybės ir požymiai susiejami į sudėtingesnės struktūros visumą – aukštesnio lygio sąvoką" [3, p. 192].

Tyrimo pradžioje analizuojant ir sintetinant kaupiama informacija, reikalinga keliant versijas, vertinami, sisteminami bei klasifikuojami surinkti faktiniai duomenys. Šiomis mąstymo operacijomis yra garantuojamas nepertraukiamas žinių rinkimas apie tiriamą objektą, nustatomi ryšiai tarp surinktų faktinių duomenų, atskleidžiama jų kilmė.

Be minėtų bendriausių mąstymo operacijų, kuriant versijas taikomi ir kiti loginiai pažinimo būdai: indukcija, dedukcija ir analogija.

Indukcija yra pažinimo būdas, kai nuo pavienių teiginių ir faktų einama prie bendresnių. ***Dedukcija*** – indukcijai priešingas pažinimo būdas – yra perėjimas nuo bendresnių žinių prie mažiau bendrų, dalinių. Abu šie pažinimo būdai yra ne tik tarpusavyje susiję, bet glaudžiai siejasi ir su analize bei sinteze. Išanalizavus ir susintetinus tiriamus objektus, taikant indukciją analizuojami faktiniai duomenys ir aplinkybės, nustatyti atlikus tam tikrus tardymo veiksmus. Nustatant faktinių duomenų atsiradimo priežastis ir tarpusavio ryšius ir taikant indukcinį samprotavimą, galima sukurti bendrą tiriamo įvykio prielaidą, aiškinančią nusikaltimo pobūdį. Tokiu atveju indukcija gali būti neužbaigta, nes ištirti ne visi faktiniai duomenys. Dėl to prielaidos, sukurtos taikant indukciją, yra tik bendro pobūdžio. Indukcija yra dominuojantis samprotavimo būdas keliant versijas.

Versijos kūrimas remiantis indukciniu faktinių duomenų apibendrinimu pagal formaliosios logikos taisykles atrodytų taip: jeigu tarp atskirų faktinių a, b, c, d, e, f, g, h ir kitų duomenų nustatomas konkretus ryšys, tai galima teigti, kad tie faktai sudaro tam tikrą sistemą, pagal kurios ypatybes galima daryti išvadą, kad ji yra tam tikros bendros A priežasties padarinys. Indukcijos išvada yra tik tikėtina, nes apibendrinami ne visi, o tik dalis nustatytų faktinių duomenų; ypač tai pasakytina apie pradinę nusikaltimo tyrimo stadiją.

Versijų kūrimo indukcijos metodo pavyzdys galėtų būti toks: iš akcinės bendrovės sandėlio buvo pavogtos automobilių dalys. Apžiūrėjus įvykio vietą bei atlikus kitus neatidėliotinus tardymo veiksmus, apibendrinus nustatytus faktus, atlikus jų analizę bei sintezę, buvo nustatyti šie požymiai:

išlaužtos durys, prie jų numestas pleištas, rasta spyna, metalo drožlės ir transporto priemonės pėdsakai. Tokių faktų atskiras, izoliuotas tyrimas nieko neduotų ir iš esmės negautume jokio atsakymo, tačiau juos induktyviai apibendrinus galima kelti versiją, kuria remiantis būtų galima paaiškinti nusikaltimo darymo būdą.

Apibendrinus minėtus faktus, versija galėtų būti tokia: tarp nustatytų faktų gali būti priežastinis ryšys, t.y. pleištas galėjo būti panaudotas laužiant duris. Nepavykus jų išlaužti, nusikaltėliai nupjovė spyną – todėl ir liko metalo drožlių. Pagrobtas turtas galėjo būti išgabentas transporto priemone. Dar galima daryti prielaidą, kad kaltininkas vagystei ruošėsi iš anksto, nes į nusikaltimo vietą atsinešė pjūklelį spynai pjauti ir atvyko su transporto priemone, kad turėtų kuo išvežti pavogtą turtą.

Kai taikomas indukcijos metodas, dar negalima daryti kategoriškos išvados, kad aplinkybės jau tiksliai ir galutinai nustatytos, nes apibendrinami tik kai kurie žinomi faktiniai duomenys, todėl gautos išvados yra tik prielaidos. Šias aplinkybes dar reikia patikrinti dedukcijos metodu.

Indukcijos metodu sukurta versija tikrinama taikant dedukciją. Kaip jau minėta, tai yra indukcijai priešingas samprotavimo būdas. Apie dedukcijos metodą išsamiau bus kalbama kitame šio darbo skyriuje.

Dedukcijos metodas gali būti taikomas, kai išvados daromos apibendrinus mokslinius teiginius, praktinę bei asmeninę patirtį ir tuos teiginius lyginant su tiriamu reiškiniu. Pavyzdžiui, apžiūrėjęs gaisravietę tyrėjas rado medžiagos skiautę, nuo kurios sklido benzino kvapas. Remdamasis šiuo faktu, tyrėjas gali kelti versiją, kuri teigtų, kad ši medžiagos skiautė galėjo būti gaisro priežastis. Kitas pavyzdys: tyrėjas, apžiūrėjęs įvykio vietą, rado nupjautą spyną, bet nerado drožlių. Remiantis apibendrinta vagysčių tyrimo praktika, galima spėti, kad tai būta ne vagystės, o jos inscenizacijos.

Kuriant versijas taikoma ir analogija. Analogija yra toks samprotavimas, kai remiantis dviejų objektų vieno požymio panašumu daroma išvada, kad tie objektai yra panašūs ir kitais požymiais. Pavyzdžiui, jeigu tiriant du objektus arba reiškinius pastebima, kad:

A turi a, b, c, d požymius ir t.t.,

B taip pat turi a, b, c, d požymius ir dar e požymį, tai daroma išvada, kad A taip pat turi turėti e požymį.

Keliant versijas pagal analogiją, reikia atkreipti dėmesį:

– į lyginamų požymių pobūdį, jų reikšmingumą, atsiradimo priežastis konkrečiomis sąlygomis. Samprotaujama pagal analogiją, kad bendri lyginamų objektų požymiai turi būti esminiai ir tipiški tiriamam įvykiui. Pavyzdžiui, vagystės byloje, analizuojant skirtinguose butuose

nustatytus faktus, buvo padaryta išvada, kad į juos vagys pateko visrakčiais atrakinę duris ir pagrobė tik meno vertybes. Tuo remiantis galima kelti versiją, kad butus galėjo apvogti tas pats asmuo arba asmenų grupė, nes esminiai požymiai, t.y. patekimo į patalpą būdai bei kėsinimosi objektai, sutampa;

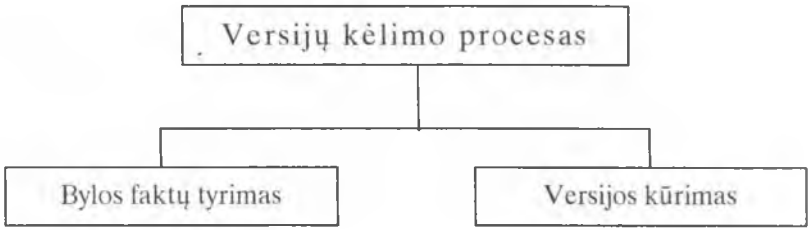
- į lyginamų požymių skaičių. Kuo daugiau A ir B turės bendrų esminių požymių, tuo analogijos išvada bus įtikinamesnė. Kuo daugiau lyginamų požymių sutampa tiriant panašius nusikaltimus, tuo didesnė tikimybė, kad tų požymių atsiradimą nulėmė konkreti priežastis. Pavyzdžiui, apžiūrėtos įvykio vietos skirtingose akcinėse bendrovėse, iš kurių seifų buvo pagrobti pinigai. Nustatyta, kad seifai buvo išlaužti, rastos metalo nuolaužos, primenančios metalinio strypo liekanas. Jas apžiūrėjus ir ištyrus, buvo rasta daug sutampančių požymių, apibūdinančių metalo sudėtį, pagaminimo bei užgrūdinimo būdą. Be to, panašūs buvo ir įsilaužimo būdai bei palikti pėdsakai. Pagal tai galima kelti versiją, kad įsilaužėlis pasinaudojo tuo pačiu įrankiu;
- į lyginamų požymių skirtumus. Keliant versijas pagal analogiją, reikia atsižvelgti ir į faktų skirtumus bei jų kokybinius rodiklius. Pavyzdžiui, išanalizavus butų vagystes tame pačiame mieste, buvo nustatyta, kad vienų vagysčių laikas sutapo (10-12 val.), o kitų nesutapo (18-19 val.); patekimo būdai į patalpas taip pat buvo skirtingi: vienais atvejais durys buvo išlaužtos, kitais – atidarytos pasinaudojus visrakčiais. Pagal turimus požymius galima kelti tokias versijas: a) butus apvogė ne tie patys asmenys; b) butus apvogė tie patys asmenys, tačiau skirtingais būdais. Tie būdai galėjo būti pakeisti specialiai, siekiant nuslėpti nusikaltimą ir suklaidinti tyrėją, arba buvo pasirinkti kaip tinkamiausi pagal susiklosčiusias aplinkybes.

Analogija plačiai taikoma apibendrinant atskirų nusikaltimų rūšis. Tuo remiantis sudaromos atskirų nusikaltimų rūšių tyrimo metodikos, kur nurodomos tipiškos šių nusikaltimų darymo situacijos, tipiški nusikaltimo darymo būdai, tipiškos versijos ir t.t.

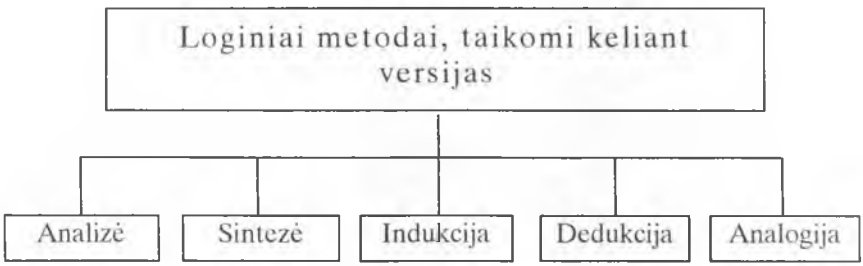
Reikia pabrėžti, kad visi minėti samprotavimo būdai išskirti sąlygiškai, tik teoriniu požiūriu. Praktinėje nusikaltimų tyrimo veikloje jie yra taip tarpusavyje susiję, kad sudėtinga vienus nuo kitų atriboti ir pasakyti, kur prasideda ir baigiasi analizė ir sintezė, indukcija ir dedukcija arba analogija. Jie nuolat pasikartoja, vienas kitą papildo. Tiriant nusikaltimą mąstymas ir praktinė veikla yra labai susiję. J. Rinkevičius teigia: "Klaidinga būtų manyti, kad kvotėjas, tardytojas, prokuroras ir teisėjai šiame procese (įrodinėjimo procese – A. B.) iš pradžių tik kaupia informacinę medžiagą, o

paskui ją nagrinėja mąstymo veiklos formomis. Ir priešingai, įrodinėjimas baudžiamajame procese negali apsiriboti loginiu mąstymu, jis visada susijęs su praktiniu įrodymų suradimu, paėmimu ir procesiniu jų įvertinimu" [10, p. 22].

10 schema

11 schema

3. Versijų kėlimo taktinės taisyklės

1. Versija neturi prieštarauti nustatytiems mokslo teiginiams. Pavyzdžiui, negali būti keliama versija, teigianti, kad du asmenys turi tuos pačius papiliarinius raštus; versijos, aiškinančios gaisro priežastis, neturi prieštarauti chemijos mokslo nuostatoms dėl užsidegimo kilmės. Versijos, aiškinančios mirties priežastį, neturi prieštarauti teisės medicinos mokslo nuostatoms ir t.t.

2. Versija turi būti patikrinta ir pagrįsta faktiniais bylos duomenimis. Nepagrįstos versijos tyrėją gali suklaidinti. Dėl to gali būti užvilkintas įvykio tyrimas, sunaikinti daiktiniai įrodymai, pažeistos asmens konstitucinės teisės ir laisvės. Neužtenka sukurti versiją – reikia galvoti, kaip ją patikrinti nepažeidžiant baudžiamojo proceso normų, nes versija yra tik tikėtina. Versijos turi remtis nors tam tikrais patikrintais faktiniais duomenimis. Jeigu yra iškelta nužudymo versija, tai tyrėjas remiasi tuo, kad yra rastas lavonas arba kad staiga dingo žmogus, ir šie duomenys negali kelti jokių abejonių. Net tais atvejais, kai versijos keliamos pagal duomenis, gautus atlikus operatyvinius veiksmus, anoniminius pranešimus arba gandus, informacija taip pat turi atitikti tam tikras realias bylos aplinkybes. Pavyzdžiui, negalima tikrinant versiją iškart sulaikyti asmenį, jeigu nėra Lietuvos BPK 137 straipsnyje numatyto sulaikymo pagrindo arba atlikti kratą pagal gautą anoniminį pranešimą arba operatyvinę informaciją prieš tai nepatikrinus to žmogaus, apie kurį gauta ši informacija, asmenybės, gyvenimo būdo, galimų ryšių su tiriamu įvykiu, byloje surinktais faktiniais duomenimis ir pan.

3. Versija turi būti konkreti ir aiškiai suformuluota. Neaiškių ir nekonkrečių versijų tikrinimu gali būti per daug "apkrautas" nusikaltimo tyrimas. Yra didelė tikimybė, kad nusikaltimo tyrimas gali užsitęsti arba nuvesti į aklavietę, kad nebus laiku užfiksuoti įrodymai ir pan.

4. Versija turi būti logiškai teisingai sukurta. Tyrėjas turi nuosekliai, detaliai išanalizuoti turimus faktinius duomenis, nustatyti tarp jų esančius prieštaravimus. Versijos kėlimo pagrindai turi būti aiškūs ir neprieštaringi. Negali būti keliamos nelogiškos versijos, pavyzdžiui, kad tas pats asmuo vienu metu galėjo būti skirtingose vietose, kad objektas tuo pat metu galėjo egzistuoti ir galėjo neegzistuoti.

5. Faktiniai duomenys, kurių pagrindu sukurta versija, neturi prieštarauti nei vieni kitiems, nei versijai. Pavyzdžiui, jeigu tikrinant namo užsidegimo nuo žaibo versiją nustatoma, kad šio namo žaibolaidžiai buvo tvarkingi, tai tokie duomenys prieštarauja šiai versijai. Tokie duomenys gali būti tik kitos naujos versijos kėlimo pagrindu.

6. Turi būti iškeltos visos galimos pagal konkrečią situaciją versijos. Pirmiausia būtina, remiantis Lietuvos BPK 18 straipsnio reikalavimais, visapusiškai, objektyviai ir per kiek įmanoma trumpesnį laiką ištirti bylos aplinkybes. Tai sudėtinga padaryti, jeigu tyrėjas laikosi tik tam tikrų, jam atrodančių labiau tikėtinomis, versijų. Toks subjektyvus požiūris į nusikaltimo aplinkybes yra pražūtingas, nes gali būti padaryta šiurkščių ne tik procesinių klaidų – taip galima prarasti įrodymus, užvilkinti bylos tyrimą,

pažeisti asmenų konstitucines teises ir laisves. Nusikaltimo tyrėjas, kaip minėta, turi kelti visas įmanomas versijas, padedančias atskleisti visas kiek įmanoma nusikaltimo ypatybes, atkreipti dėmesį ir į mažiau tikėtinas versijas, nes jos vėlesniame tyrimo etape gali tapti labiau tikėtinos.

12 schema

4. Intuicija, euristika ir versijų kėlimas

Įrodinėjimo procesas, ypač tyrėjo mąstymas tiriant nusikaltimus, dažnai ir neatsitiktinai siejamas su intuicija. Psichologiniu požiūriu intuicija (nuojauta) yra "euristinis procesas – užduoties sprendimo radimas, remiantis logiškai nesusijusiais orientyrais, t.y. tokiais, kuriais remiantis negalima padaryti loginės išvados. Pasitelkus intuiciją sprendimai daromi staiga, netikėtai, neįsisąmoninus jų loginių pagrindų ir neatlikus loginių operacijų" [9, p. 124; 10, p. 23-25].

Kelti versiją ir įžvelgti sprendimą galima intuityviai. Teisiniu požiūriu intuiciją būtų galima apibrėžti kaip sugebėjimą pažinti tiesą tiesiogiai jos nesuvokiant ir to neargumentuojant, neparemiant įrodymais. Priešingai nei diskursyvinio mąstymo[10] metu, vadovaujantis intuicija vyrauja iracionalumo momentas, kūrybinei vaizduotei artimas pažintinis aktas, kurio metu vyksta nesąmoninga jutimiškumo ir loginio mąstymo sintezė.

Pažinimo procesas ne visada vyksta logiška ir faktiškai įrodoma tvarka. Neretai tyrėjas intuityviai mintimis tarsi "pagauna", įprasmina sudėtingą situaciją, kurios logikos būdais jam nepavyksta įveikti. Intuicijos reikšmė itin didelė tuo, kad išvada daroma nesiremiant žinomais pažinimo metodais.

Dėl intuicijos reikšmės keliant versijas kriminalistikoje nėra vienareikšmės nuomonės. Vieni teisininkai teigia, kad negalima vadovautis intuicija, nes ji neturi loginio pagrindo ir yra nepatikima, o kiti jos neatmeta. Manome, kad intuicija negali būti traktuojama kaip logikos dalis, tačiau ji turi su ja ryšių. Ji, kaip mąstymo procesas, logikos elementus ir vaizduotę jungia į vieną visumą. Tačiau pirmaujančią padėtį čia užima vaizdinys. Pateiksime pavyzdį: nusikaltimo tyrėjas ilgai tyrė painų ir gerai suplanuotą nužudymą. Jis atliko visus galimus tardymo veiksmus: atidžiai apžiūrėjo įvykio vietą, apklausė visus liudininkus. Tuo remdamasis iškėlė visas galimas įvykio versijas, tačiau jų tikrinimas sukėlė tik nusivylimą. Nė viena iš jų nepasitvirtino. Bylos tyrimas įstrigo aklavietėje.

Sprendimas buvo rastas netikėtai: teatre, žiūrėdamas pjesę, tardytojas staiga nevalingai prisiminė, kad įvykio vietoje rastas vienas daiktas turi požymių, į kuriuos jis anksčiau neatkreipė deramo dėmesio. Visas nusikaltimo vaizdas staiga jam pasirodė visai kitoks. Jis suprato, kaip reikia dirbti ir ieškoti kaltininko.

---

[10] Diskursyvinis mąstymas – aiškus samprotavimo procesas, kai kiekviena nauja mintis kyla iš pirminės minties, nuo jos priklauso ir nulemia kitą naują mintį.

Daugelis didelių mokslinių atradimų apibūdinami kaip neįtikėtini, neįsisąmoninti, kilę netikėtai, neparemti ilgais apmąstymais ir t.t. Tačiau tai yra nevisiškai taip. Čia derėtų pateikti žymaus psichologo S. Rubinšteino nuomonę, kurią cituoja A. Larinas, akivaizdžiai parodančią vieną iš intuicijos aspektų, svarbų ne tik mokslinei veiklai, bet ir tiriant nusikaltimus. Jo teigimu, "uždavinio išsprendimo momentas, kai be pastangų staiga "topteli" laiminga mintis, dažniausiai įvyksta nudirbus "didelį darbą", be kurio šis momentas būtų neįmanomas.

Atliekant parengtinį darbą, problema turi būti visapusiškai išnagrinėta, visi sunkumai turi būti įsisąmoninti. Be to, būtina taip įsisąmoninti problemą, kad nebereikėtų jokių užrašų arba kitos papildomos medžiagos. Sprendžiant užduotį reikia taip mąstyti, kad galimi sprendimo sunkumai bei variantai galėtų lengvai, laisvai "prabėgti mintimis". Kai tai pasiekiama, dažnai pradeda slėgti nuovargis, todėl darbą tenka nutraukti. Vėliau, fiziškai ir dvasiškai pailsėjus, artimiausiu metu randamas užduoties sprendimo būdas.

Tokį padriką "šuoliuojantį" procesą lemia tai, kad dėl įtempto darbo atsirandantis nuovargis tam tikram laikui atitolina sprendimą, kuris yra surandamas atlikus tą darbą"[11].

Padedamas intuicijos tyrėjas gali konkretizuoti iškeltas versijas. Tokios intuityvios versijos nuo kitų versijų skiriasi ne gnoseologiniu arba loginiu, o psichologiniu aspektu, ir į tai reikia atkreipti dėmesį. Intuityvi prielaida gali būti gana tikroviška. Tačiau čia slypi pavojus, kad, atidavus pirmenybę tokiai versijai, nebus atsižvelgiama į kitas versijas, ir todėl tyrimas gali būti vienpusiškas. Kad to būtų išvengta, versijoms, iškeltoms remiantis intuicija, reikalinga loginė kontrolė ir savikontrolė. Reikia atsižvelgti, kiek tokia versija gali būti tikėtina susiklosčiusiomis nusikaltimo tyrimo aplinkybėmis, koks jos ryšys su surinktais faktiniais duomenimis ir įrodymais.

Intuityvus mąstymas susiformuoja ne iškarto, o patyrus įvairius reiškinius, įvykius ir suvokus jų savybes. Intuicijai būtina pakankama patirtis bei tos srities žinios, kurios klausimas sprendžiamas, ir tikslingas protinis darbas. Taigi labiau bus išlavinta to tyrėjo intuicija, kuris turi didesnę nusikaltimų tyrimo patirtį.

Pavyzdžiui, buvo gautas piliečio A. pareiškimas apie autoįvykį: 1991 m. sausio 28 dienos rytą jis pastebėjo per gatvę einančią moterį. Netrukus tą

---

[11] Žr.: *Ларин А. М.* От следственной версии к истине. – Москва, 1976.; *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии. – Москва, 1940. С. 483.

moterį partrenkė sunkvežimis. Minėtas sunkvežimis iš įvykio vietos iškart pasitraukė, o pilietis A., norėdamas suteikti pirmąją medicinos pagalbą, partempė nukentėjusiąją S. į savo penktame aukšte esantį butą už 200 m nuo įvykio vietos. Į ten jis iškvietė greitąją medicinos pagalbą. Vėliau medikai konstatavo, kad nukentėjusioji mirė nuo patirtų sužalojimų.

Tyrėjas, atvykęs į piliečio A. nurodytą autoįvykio vietą ir ją apžiūrėjęs, neaptiko autoįvykiui būdingų pėdsakų, t.y. transporto priemonės stabdymo žymių, žibintų šukių, kraujo pėdsakų, nukentėjusiosios asmeninių daiktų ir pan. Apžiūrint nukentėjusios kūną nebuvo pastebėta transporto priemonės dalių, pavyzdžiui, bamperio padarytų būdingų sužalojimo žymių – nubrozdinimų, kraujosruvų, kojų lūžių ir pan. Tyrėjas suabejojo, kad tai buvo autoįvykis. Jis intuityviai iškėlė nužudymo versiją. Tai vėliau ir pasitvirtino.

Apklausiamas pilietis A. laikėsi savo pareiškime pateiktos versijos. Tačiau parodymus patikrinus įvykio vietoje, gavus teismo ekspertizės išvadą, neradus liudininkų, mačiusių, kaip nukentėjusioji buvo partrenkta, kaip pilietis A. į savo butą ją vilko, tyrėjo versija apie nužudymą tapo dar įtikinamesnė.

Be to, tikrindamas parodymus, tyrėjas atkreipė dėmesį į dar vieną "smulkmeną", kuri vėliau pasirodė labai reikšminga. Pilietis A. nurodė, kad nukentėjusioji stovėjo ant šaligatvio, o ne važiuojamojoje kelio dalyje. Pasak A., ji nugriuvo toje pačioje vietoje, t.y. ant šaligatvio. Tuo atveju sunkvežimis turėjo užvažiuoti ant šaligatvio, o tai neatitiko jau duotų A. parodymų. Kita vertus, čia buvo galima įžvelgti prieštaravimą fizikos dėsniams, nes sunkvežimis nukentėjusiąją turėjo veikti horizontalia jėga ir nublokšti ją į priekį kelis metrus, o A. nurodė, kad ji liko toje pačioje vietoje.

Pastebėjęs tokius prieštaravimus, tardytojas pilietį A. apklausė pakartotinai ir nurodė minėtus loginius prieštaravimus. Po šios apklausos pilietis A. iš esmės pakeitė savo parodymus. Vėliau jis prisipažino, kad konflikto metu nužudė nukentėjusiąją[12].

Šis pavyzdys rodo, kad tyrėjas, atlikdamas pirminius ir neatidėliotinus tardymo veiksmus, apibendrindamas profesines žinias, jau intuityviai sugebėjo numatyti tiriamo įvykio seką. Iškelti intuityvią versiją buvo galima jau iš pat pradžių remiantis pradine informacija apie įvykį. Be to, tai, kad nukentėjusioji buvo velkama 200 m į butą, galėjo sukelti rimtų abejonių. Įvykus avarijai pirmoji pagalba dažniausiai suteikiama įvykio vietoje.

Nusikaltimo tyrimas yra tam tikras kūrybinis procesas. Mokslas, tiriantis žmogaus kūrybinės veiklos dėsningumus, vadinamas euristika (gr. *heurisko*

---

[12] Vilniaus m. Tardymo valdybos baudžiamoji byla.

– randu). Specialistams, dirbantiems euristikos srityje, intuicijos taikymas tiriant nusikaltimus yra neišvengiamas. Be to, nusikaltimų tyrimo praktikoje jie įžvelgia tipinius intuityvaus mąstymo būdus [24, p. 3-4; 26, p. 67, 68, 79, 80, 151]. Euristika tiria mąstymo procesus, vykstančius žmogui sprendžiant kūrybinius uždavinius, ieškant išeities iš sunkios padėties. Be to, ji kuria naujų duomenų ir žinių ieškojimo modelius, kūrybinio arba produktyvaus mąstymo procesų valdymo metodus.

Tam, kad būtų išspręstas uždavinys, euristikos metodų taikymas reikalauja mažiau laiko, nei visų galimų alternatyvų (versijų) nuoseklios peržiūros metodas. Gauti rezultatai dažniausiai būna tik vienas iš galimų sprendimų, ir nebūtinai geriausias. Kai žmogus sprendžia kūrybinį uždavinį, šiuo atveju – tiria nusikaltimą, jo galvoje vyksta sudėtingi psichologiniai procesai. Būtent juos tiria euristika. Tačiau aprėpti ir suvokti tai, kas tuo metu ir vėliau vyksta žmogaus pasąmonėje, vargu ar ji pajėgi kaip, beje, ir psichologija, psichofiziologija, neuropsichologija ir kiti mokslai.

Būna atvejų, kai žmogus turi išspręsti kokį nors uždavinį, atlikti tam tikrus veiksmus, tačiau turimų duomenų tam neužtenka, o visa ankstesnė patirtis taip pat nepadeda. Norint rasti išeitį – sprendimą – žmogus turi sukurti naują veiklos strategiją, kurios anksčiau neturėjo, t.y. turi atlikti produktyvų kūrybinį darbą.

Tokios situacijos vadinamos probleminėmis, o psichinis procesas, kurio metu uždavinys išsprendžiamas ir parengiama nauja produktyvaus mąstymo strategija, dar nuo Archimedo laikų vadinama ***euristine veikla*** [23, p. 3-4].

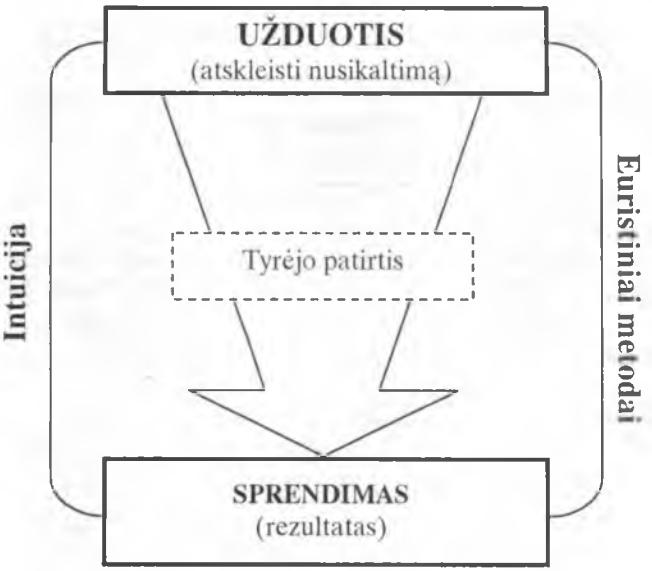
Šiuo metu vis daugiau kalbama apie euristikos ir kibernetikos santykį ir intelektinės kūrybinės veiklos vadybą. Tačiau kūrybiniai procesai ir euristinė veikla dar iki galo nepažinti, juos sunku tiksliai, kryptingai reguliuoti. Mąstymo psichologijos apibendrintais duomenimis nustatyta, kad vienus uždavinius gerai sprendžia kompiuteris ir blogai sprendžia žmogus, ir atvirkščiai – yra tokių uždavinių, kuriuos geriau ir veiksmingiau sugeba išspręsti žmogus, o kompiuteris to visiškai negali padaryti. Kiekvienas nusikaltimas yra individualus, todėl šabloniškas nusikaltimo tyrimo planas netinka. Euristinę nusikaltimo tyrėjo veiklą paskatinti ir pagyvinti šiuo metu gali nebent kuriamos įvairios automatizuotos kriminalistinės registracijos sistemos.

Pateiksime E. Palskio schemas, kuriose pavaizduotas intuityvus euristinis nusikaltimo tyrėjo darbas[13].

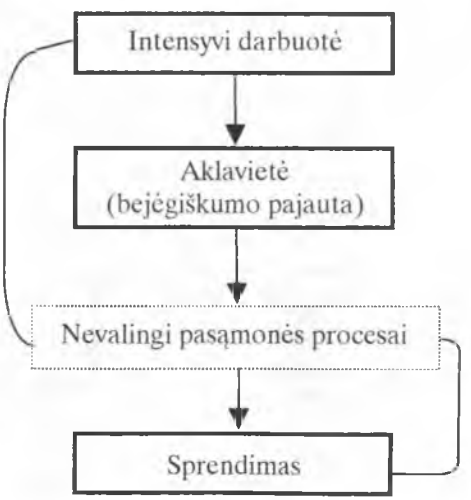
---

[13] *Palskys E.* Intuicija ir euristika nusikaltimų tyrėjo darbe // Policijos pareigūnų ugdymo aktualijos ir patirtis. LTA. – V., 1999. P. 33-34.

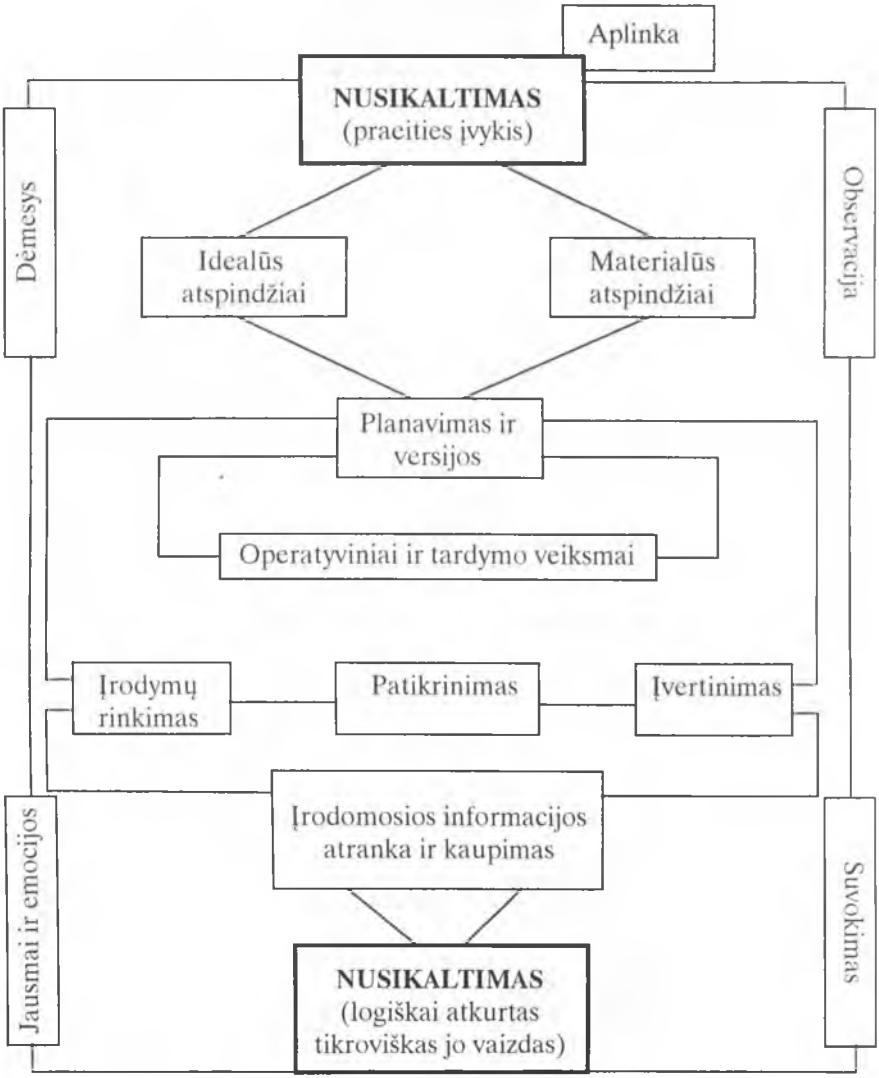
13 schema

14 schema. Supaprastinta euristinės veiklos schema

15 schema

Aplinka
NUSIKALTIMAS
(praeities įvykis)
Dėmesys
Observacija
Idealūs atspindžiai
Materialūs atspindžiai
Planavimas ir versijos
Operatyviniai ir tardymo veiksmai
Įrodymų rinkimas
Patikrinimas
Įvertinimas
Įrodomosios informacijos atranka ir kaupimas
Jausmai ir emocijos
Suvokimas
NUSIKALTIMAS
(logiškai atkurtas tikroviškas jo vaizdas)

III. KRIMINALISTINIŲ VERSIJŲ TIKRINIMAS

1. Nusikaltimo tyrimo planavimas ir versijos

Iškeltos bylos versijos, kaip minėta, yra tikėtino pobūdžio ir tik tikėtinai atskleidžia nagrinėjamas, spėjamas aplinkybes. Tam, kad šių spėjamų aplinkybių tikrumas būtų įrodytas, jas reikia patikrinti. Tai daroma atliekant tardymo, operatyvinius bei kitus veiksmus, pvz., užklausus įstaigas, organizacijas. Šiais veiksmais nustatomi faktai, patvirtinantys arba paneigiantys iškeltas prielaidas. Būtina stengtis, kad versijų tikrinimas būtų kryptingas ir veiksmingas, o ne stichiškas. Planavimas – tai nusikaltimų tyrimo organizavimo metodas, sudėtingas kūrybinis procesas, kurio metu nustatomi nusikaltimo tyrimo tikslai, kryptys, priemonės ir būdai, padedantys pasiekti šiuos tikslus. Versijų ir nusikaltimo tyrimo plano santykį būtų galima apibūdinti taip: versijų pagrindą sudaro klausimai, kuriuos reikia ištirti, o nusikaltimo tyrimo plano pagrindą sudaro versijos, kurias reikia patikrinti. Analizuodamas faktus, nusikaltimo tyrėjas kelia versijas, o vėliau ir klausimus: kokie faktiniai duomenys patvirtina arba paneigia tą arba kitą versiją, kokie faktiniai duomenys jau yra žinomi ir kokius dar reikia sužinoti. Todėl tikrinimas numatomas nusikaltimo tyrimo plane. Tolesniuose planavimo etapuose sprendžiama, kokiais tardymo arba kitokiais paieškos veiksmais galima nustatyti arba patikrinti nežinomas bylos aplinkybes.

Kadangi nusikaltimo tyrėjo veikla yra susijusi su įrodinėjimo procesu, priklausančiu nuo versijų, tai tyrimo planas turi struktūriškai parodyti pagrindinius darbo su versijomis elementus:

a) versijų kėlimo pagrindus; plane nurodomi konkretūs faktiniai duomenys, pagal kuriuos iškelta versija, pvz.: Vilniaus m. Kalvarijų g. 5, apie 14 val. apvogtas A. Petraičio butas. Pavogta 1000 lt. Į butą patekta pro langą;

b) bylai reikšmingų aplinkybių tyrimą; plane dažniausiai tai pateikiama klausimų forma. Pavyzdžiui, versija "A. Petraičio butą apvogė A. Jonaitis". Kyla klausimai: ar vagystės dieną ir valandą A. Jonaitis buvo vagystės vietoje?; ar įvykio vietoje palikti pėdsakai yra A. Jonaičio?; ar A. Jonaitis padarė vagystę A. Petraičio bute? ir t.t.;

c) įrodymų šaltinių nustatymą bei būdų ir priemonių jiems nustatyti parinkimą; plane pažymimi tardymo ir kiti paieškos veiksmai bei priemonės, kuriomis nustatomi įrodymų šaltiniai. Pavyzdžiui, tiriant versiją, kad vagystę A. Petraičio bute padarė A. Jonaitis, reikia ištirti

įvykio vietoje rastus pėdsakus, apklausti asmenis, galėjusius pastebėti vagystę arba patvirtinančius A. Jonaičio alibi bei nustatyti A. Jonaičio gyvenimo būdą ir pan. Tam reikia atlikti atitinkamus veiksmus: skirti ekspertizes, apklausti liudininkus, duoti užklausimus įstaigoms ir t.t. Pavyzdžiui, plane gali būti numatyta A. Petraičio kaimyno – J. Ivanovo apklausa tam, kad būtų nustatyta, ar vagystės dieną jis girdėjo, kaip buvo išdaužtas kaimynystėje esančio buto langas ir t.t.;

d) atitinkamų tardymo veiksmų atlikimo terminus; jie gali būti labai skirtingi, nes priklauso nuo tyrėjo darbo krūvio, tiriamos bylos ypatumų, tačiau reikia atsižvelgti į tai, kad nebūtų pažeidžiami Lietuvos BPK nustatyti terminai, pvz., įtariamojo sulaikymo, parengtinio tardymo ir t.t.;

e) patikrintų versijų įvertinimą; atliekant tardymo ir kitus veiksmus, tikrinamos iškeltos versijos, gaunami nauji faktiniai duomenys, tiriamos reikšmingos bylos aplinkybės. Ši informacija tyrimo metu dažnai būna negalutinė. Ji neretai būna pagrindu naujoms versijoms iškelti ir akstinu tolesniam tyrimui.

Reikia paminėti, kad nusikaltimo tyrimo planavimas yra dinamiškas procesas, nuolat kintantis, priklausantis nuo gaunamos informacijos, besikeičiančių versijų ir nusikaltimo tyrimo situacijų. Dėl to jis nuolat koreguojamas[14]. Kitame skyriuje bus detaliau analizuojamas versijų tikrinimas, kuris yra neatsiejamas nuo nusikaltimo tyrimo planavimo.

2. Versijų tikrinimo etapai

Versijų kėlimas yra loginis mąstymo procesas. Versijų tikrinimas dažniausiai yra praktinis procesas, kurio metu atliekant procesinius ir operatyvinius veiksmus tikrinami iškeltų versijų sekmenys, kuriais remiantis nustatomas versijų teisingumas arba klaidingumas. Tiriant įvykį turi būti iškeltos visos įmanomos versijos, todėl būtina jas visas patikrinti.

Versijų tikrinimą sudaro šie trys pagrindiniai etapai:

---

[14] Plačiau apie planavimą, jo ypatybes, techniką, rūšis ir t.t. žr.: *Kuklianskis S.* Nusikaltimų tyrimo organizavimo pradmenys. – V., 1995.; *Klink M., Kordus S.* Kriminalstrategie. Grundlagen polizeilicher Verbrechungsbekampfung. – München, 1986.; Версии и планирование расследования / Межвузовский сборник научных трудов / – Свердловск, 1985.; *Ларин А. М.* Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. – Москва, 1970.

– iškeltų versijų loginis tyrimas;
– praktinis iš versijų išvestų sekmenų tikrinimas;
– versijų teisingumo arba klaidingumo nustatymas.

1. Iškeltų versijų loginis tyrimas. Šiame etape taikant dedukcijos metodą iš versijų logiškai išvedami ir analizuojami visi galimi sekmenys. Jie remiasi byloje surinktais faktiniais duomenimis ir yra tikėtino pobūdžio teiginiai apie naujus faktus. Šių sekmenų teisingumas nustatomas juos lyginant su turimais faktais; tai atlikus, įrodomas versijos teisingumas arba klaidingumas. "Dedukciniuose samprotavimuose iš teisingų prielaidų visuomet turime gauti teisingą išvadą" [8, p. 203]. Jeigu versija, kuria remiantis aiškinamas nusikaltimo įvykis arba atskiros jo aplinkybės, atitinka tikrovę, t.y. įvykiai tikrovėje klostėsi taip, kaip tvirtina konkreti iškelta versija, arba kad yra kaltas konkretus asmuo, tai, be nustatytų nusikaltimo požymių (duomenų, kurių pagrindu buvo iškelta versija), turi būti ir kitų požymių (arba iš versijos turi sekti būtent tie sekmenys), o žinomų ir kitų požymių (duomenų) visuma turi būti tokia, kad būtų galima daryti įtikinamą išvadą, jog versija pasitvirtino. Priešingu atveju, jeigu yra požymių, prieštaraujančių iškeltai versijai, ji laikoma nepasitvirtinusia.

Pagal formaliąją logiką, deduktyviai išvedant sekmenis iš spėjamosios priežasties, samprotaujama taip: tiriant bylą spėjama, kad egzistuoja priežastis A. Vadinasi, be faktų a, b ir c, dar turi būti d ir e faktai [8, p. 229]. Dalis ieškomų požymių (duomenų) yra privalomi tiriamam įvykiui, jeigu versija atitinka tikrovę. Pavyzdžiui, jeigu yra įvykdyta vagystė, tai turi būti vagystės pėdsakų, nusikaltimo darymo būdas, pagrobtos vertybės. Jeigu keliama versija, kad apvogta buvo įsilaužus, vadinasi, turėjo būti panaudotas atitinkamas laužimo būdas ir priemonės, turėjo likti laužimo pėdsakų. Nužudymo atveju, jeigu buvo panaudotas šaunamasis ginklas, ieškoma būtent tokio ginklo ir pan.

Logikoje ne visuomet versiją, kuria remiantis aiškinama konkreti spėjamoji priežastis, patvirtinantys sekmenys duoda pagrindą tą versiją pripažinti teisinga, nes tie patys sekmenys gali būti išvesti ir iš kitos spėjamosios priežasties, dažnai priešingos pirmajai. Pavyzdžiui, radus lavoną su smurto žymėmis, visai tikėtina, kad šios žymės yra nužudymo padarinys ir atsirado, kai kaltininkas naudojo kokį nors daiktą. Tačiau smurto žymės galėjo atsirasti ne tik dėl nužudymo, bet ir dėl nelaimingo atsitikimo, gydymosi ir pan., t.y., negalima kategoriškai teigti, kad žymės atsirado tik dėl žmogžudystės.

Tokiu atveju iš spėjamosios priežasties reikia išvesti kuo daugiau sekmenų. Šie sekmenys turi būti įvairiapusiški, nurodantys, kad juos galėjo sukelti tik tam tikra priežastis. Kuo daugiau tokių iš versijos deduktyviai išvestų sekmenų pasitvirtina, tuo versija įtikinamesnė.

Iš versijos išvesti sekmenys turi būti logiškai susiję, neprieštaraujantys vienas kitam. Pavyzdžiui, jeigu iškelta versija, kad A nužudė B pastarojo bute, tai reiškia, kad A turėjo palikti savo pėdsakų. Be to, turėjo būti nužudymo motyvas, nužudymo metu A turėjo būti B bute, o ne kur nors kitur. Jeigu pasitvirtina A alibi, kad jis tuo metu buvo kitoje vietoje su ponia C, tai versija, kad nužudė A yra neteisinga. Kai yra keletas versijų – atskirųjų ir detaliųjų, kurios priklauso vienai iš bendrųjų nusikaltimo versijų, tai ir šių versijų sekmenys neturi prieštarauti vieni kitiems.

Logikoje versijos paneigimas atrodytų taip:

Jeigu iš versijos A seka klaidingi sekmenys, tai versija A yra klaidinga [8, p. 229].

Tačiau ***paneigiant versijas reikia atkreipti dėmesį į du atvejus:*** a) kai jos prieštarauja faktams; b) kai faktai jų nepatvirtina. Jeigu iš versijos deduktyviai išvestų sekmenų turimi faktai nepatvirtina, tai dar nereiškia, kad ta versija yra klaidinga. Sekmenys gali nepasitvirtinti todėl, kad dar nesurasti visi reikalingi faktai, kurie juos patvirtintų. Jeigu iš versijos deduktyviai išvesti sekmenys prieštarauja turimiems faktams, tai versija visada klaidinga [8, p. 230]. Nusikaltimų tyrimo praktika rodo, kad paneigiant versiją reikia įrodyti, kad ji yra klaidinga, o kai kuriais atvejais sekmenys, prieštaraujantys faktams, gali nurodyti neigiamas nusikaltimo aplinkybes arba inscenizaciją. Pavyzdžiui, gautas pranešimas, kad išlaužtos akcinės bendrovės sandėlio durys ir iš jo pagrobtos vertybės. Vagysčių atvejais yra tikrinamos dvi pagrindinės versijos: a) padaryta vagystė; b) vagystė inscenizuota. Jeigu vagystė padaryta išlaužus duris, tai laužimo pėdsakai turėjo likti iš išorės. Tačiau jeigu apžiūrėjus įvykio vietą nustatoma, kad laužimo pėdsakai yra palikti ne iš išorės, o vidinėje sandėlio pusėje, tai reiškia, kad tai buvo inscenizacija, o ne vagystė.

Dėl to tyrėjas tirdamas įvykį turi nustatyti faktų atsiradimo priežastį ir jų tarpusavio ryšius. Kiekviena versija turi būti analizuojama ir iš jos išvedami visi galimi sekmenys. Remiantis konkrečiais faktiniais duomenimis, nustatoma, kad būtent iš tos, o ne iš kitos versijos turi sekti tie sekmenys.

2. Iš versijų išvestų sekmenų praktinis tikrinimas. Tikrinant versijas pirmiausia reikia nustatyti, ar iš tikrųjų yra išvesti iš versijos visi galimi sekmenys. Suprantama, galima rinkti įrodymus ir nekeliant versijų arba esant ver-

sijoms, tačiau nepaisant dedukcijos metodo. Bet tokiu atveju įrodymai nebus kryptingai renkami, nusikaltimo tyrimo uždavinius bus daug sunkiau spręsti, nusikaltimas gali likti neištirtas, atsakomybėn gali būti patraukti nekalti asmenys, o kaltieji gali jos išvengti. Šį etapą galima suskirstyti į šias stadijas:

2.1. Klausimų apie nustatytinas tiriamo įvykio aplinkybes formulavimas. Deduktyviai išvedus sekmenis iš spėjamosios priežasties, reikia sužinoti, kokiais faktiniais duomenimis jie paremti ir kokius faktus reikia ištirti papildomai. Pavyzdžiui, didelę reikšmę turi teisingas klausimų formulavimas, kurių pažintinė reikšmė yra ta, kad klausimais išskiriame tai, kas byloje neaišku, nežinoma, ką reikia patikrinti ir nustatyti. Sukūręs versiją tyrėjas samprotauja taip: jeigu versija teisinga, tai turi būti tam tikri ją patvirtinantys faktai, pėdsakai ir nusikaltimo požymiai. Pavyzdžiui, nužudymo byloje iškeliama nužudymo versija, kad A "Valter" pistoletu savanaudiškais tikslais nužudė B ir pagrobė jo turtą. Iš šios versijos galima išvesti šiuos sekmenis: A pažinojo B, žinojo, kad B turi konkrečias vertybes. A turi turėti "Valter" pistoletą bei nukentėjusiojo daiktus, o įvykio vietoje turėjo likti A pėdsakų. Tačiau prieš praktiškai patikrindamas minėtą versiją, ar viskas atitinka tikrovę, tyrėjas savęs paklausia: ar A galėjo pažinoti B? Ar A turi "Valter" pistoletą? Ar jis turėjo teisę nešioti šaunamąjį ginklą? Ar A dar turi šį pistoletą? Jeigu taip, tai kur jis jį laiko? Kur laikomas iš B pagrobtas turtas?

2.2. Nusikaltimo tyrimo planavimas norint nustatyti iš versijos išvestų sekmenų buvimą. Planuojant nusikaltimo tyrimą, reikia atsižvelgti į šias taktines taisykles:

a) visos tyrimo plane numatytos versijos turi būti tikrinamos lygiagrečiai, vienu metu, nes iš pradžių niekada nebūna aišku, kuri versija pasitvirtins. Negalima tikrinti tik vienos versijos, o kitas atidėti ir laukti, ar pirmoji versija pasitvirtins, ar ne. Laikantis šio reikalavimo užtikrinamas tinkamiausias tyrimo tempas, darbo laiko ekonomiškumas, yra mažesnė tikimybė, kad įrodymai dings arba bus sunaikinti. Tačiau praktiniu požiūriu kai kuriais atvejais šitaip tikrinti versijas yra sudėtinga arba neįmanoma, pvz., daugiaepizodėse bylose, kai tyrėjui reikia vienu metu tikrinti keletą versijų. Pavyzdžiui, norint patikrinti versiją, ar nusikaltimo bendrininkų namuose yra paslėpti nusikalstamu būdu įgyti daiktai, o bendrininkų yra penki, yra sunku nuspėti, pas kurį gali būti minėti daiktai. Be to, jeigu tardytojas darys kratą pas vieną iš bendrininkų, tai gali sužinoti kiti bendrininkai ir nusikalstamu būdu įgytus daiktus paslėpti kitur arba visiškai sunaikinti.

Reikėtų organizuoti tardytojų ir operatyvinių darbuotojų grupes ir vienu metu atlikti kratas pas visus bendrininkus. Jeigu nėra galimybės tai padaryti, tyrėjui rekomenduojama versijų tikrinimą pradėti nuo labiau tikėtinų versijų. Jas tikrinant kartu reikėtų patikrinti ir mažiau tikėtinas versijas. Pasirenkant versijų tikrinimo būdus ir priemones, pirmiausia reikėtų atlikti tokius procesinius (arba neprocesinius) veiksmus, kuriais būtų galima patikrinti daugiausia versijų, gauti reikšmingų įrodymų, surasti bei užfiksuoti greitai besikeičiančius pėdsakus, užkirsti kelią rengiamiems nusikaltimams [20, p. 37]. Pavyzdžiui, paskyrus teismo medicinos ekspertizę mirties priežasčiai nustatyti dažniausiai galima pakankamai tiksliai nustatyti, ar tai nužudymas, ar savižudybė, nelaimingas atsitikimas ar natūrali mirtis ir pan. Tokiu atveju vien dėl ekspertizės atkris nemažai versijų, bus galima iškelti naujų, konkretesnių versijų, bus sutaupytas laikas.

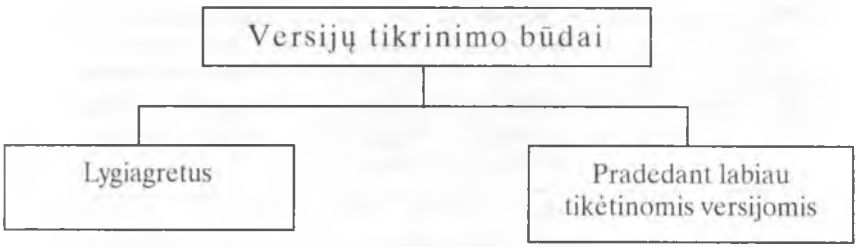
b) Tikrinant versijas turi būti gauti atsakymai į visus esminius klausimus. Tik tada galima daryti išvadą, ar ta versija pasitvirtina, ar ne. Nė vienas versijos sekmuo negali būti pamirštas ir nepatikrintas. Iki tol, kol versija yra nepaneigta ir nėra įrodyta, kad ji klaidinga, kiekvienas iš versijos išvestas sekmuo turi būti patikrintas ir nustatytas jo ryšys su surinktais faktiniais duomenimis. Jeigu bus tikrinama tik dalis iš versijos išvestų sekmenų, tai bus neįmanoma teigti, kad pasitvirtinusi versija atitinka tikrovę.

2.3. Planuotų veiksmų atlikimas. Tikrindamas versijas tyrėjas turi būti objektyvus ir nešališkas, nes versija yra tikėtina prielaida, todėl į ją reikia žiūrėti kritiškai. Jeigu tyrėjas atkreips dėmesį tik į labiau tikėtinas ir, jo manymu, teisingiausias versijas, rinks tiktai tuos įrodymus, kurie tik jas patvirtina, tai nusikaltimo tyrimas gali būti atliktas vienašališkai ir neobjektyviai. Dėl to gali būti padaryta daug šiurkščių klaidų: gali išnykti įrodymai, pasislėpti nusikaltėliai, taip pat gali būti nusižengta teisėtumui – baudžiamojon atsakomybėn patraukti nekalti asmenys arba, priešingai, jos gali išvengti tikrieji nusikaltėliai.

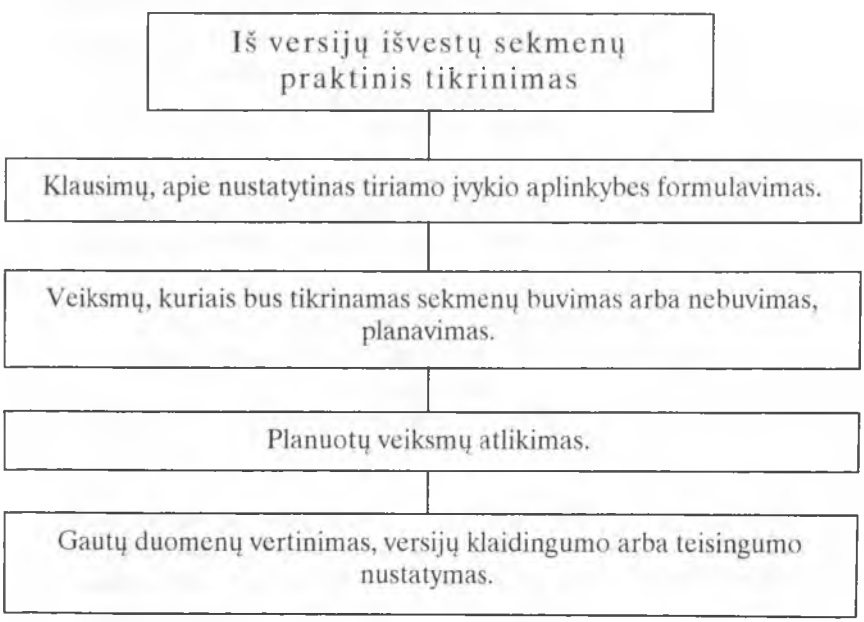
3. Gautų duomenų vertinimas, versijų klaidingumo arba teisingumo nustatymas. Versijos baigiamos tikrinti tik tada, kai viena iš jų pasitvirtina, o kitos atkrenta arba būna paneigtos. Viso įrodinėjimo proceso metu vietoje nepasitvirtinusių versijų keliamos ir tikrinamos naujos versijos. Šis procesas baigiasi vienos versijos patvirtinimu, t.y., kai paneigiamos visos kitos versijos, o pasitvirtinusi versija nustoja būti prielaida ir tampa objektyviai nustatytomis tirto įvykio žiniomis. Teisingas, objektyvus, tikrovę atitinkantis

įvykio arba reiškinio traktavimas gali būti tik vienas. Tik tokiu atveju, kai likusi versija yra vienintelis tiriamo įvykio paaiškinimas, kai nėra jai prieštaraujančių aplinkybių, o ji paremta įtikinamais įrodymais, konstatuojama, kad ši nusikaltimo tyrimo versija pasitvirtino, o faktai ir aplinkybės, dėl kurių ta versija buvo iškelta, yra įrodyti.

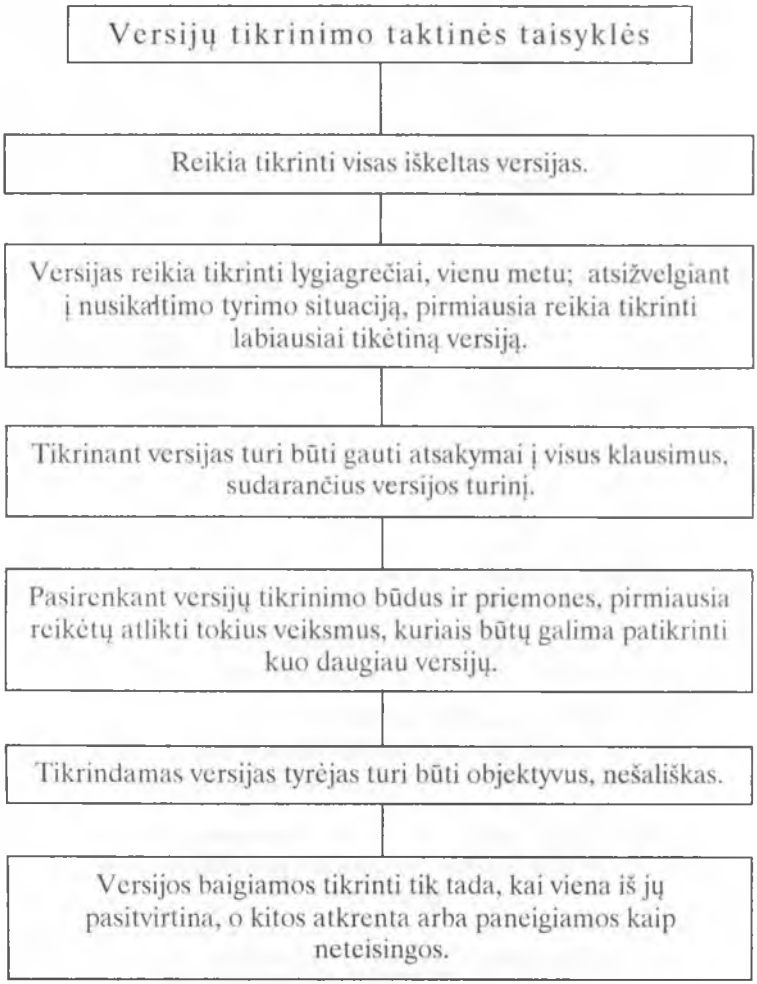
16 schema

17 schema

18 schema

Reikia skirti dvi išoriškai panašias – pagrįstos ir teisingos – versijos sąvokas. Versija yra pagrįsta, jeigu ji keliama remiantis surinktais faktiniais bylos duomenimis ir tiria tų duomenų kilmę bei tarpusavio ryšius. Pavyzdžiui, tikrinant įmonės finansinę veiklą apskaitos dokumentuose buvo pa-

stebėtos taisymo žymės, o kai kurių dokumentų įmonė net neišsaugojo ir todėl buvo neįmanoma nustatyti minėtos įmonės veiklos rezultatų. Šiuo atveju viena labiausiai pagrįstų versijų būtų ta, kad įmonėje apskaita buvo aplaidžiai vedama. Tačiau vėliau tikrinant šią versiją gali būti nustatyta, kad taip buvo tyčia norima nuslėpti įmonės pajamas ir išvengti didesnių mokesčių. Tai reikštų, kad pagrįstai iškelta aplaidžios apskaitos versija nepasitvirtino, t.y. kad pagrįsta versija ne visuomet gali būti teisinga.

Teisinga versija laikome tą, kurią patikrinus faktai pasitvirtina, t.y., kuri atitinka tiriamas bylos aplinkybes. Ji nustoja būti prielaida, tampa objektyviai nustatytais tiriamo įvykio faktais. Nusikaltimų tyrimo praktikoje dažniausiai teisingos versijos būna tos, kurios nuo pat pradžios yra pagrįstos surinktais bylos faktais. Versijos pagrįstumą būtina vertinti jau jos kėlimo metu, o jos teisingumas arba klaidingumas nustatomas ją patikrinus.

Šiame darbe stengtasi bendrais bruožais pateikti pačias svarbiausias, autoriaus nuomone, žinias apie kriminalistines versijas. Studentas turi žinoti, kad praktinė nusikaltimų tyrimo veikla yra daug sudėtingesnė. Tyrėjui dažnai tenka priimti netipiškus, nešabloniškus sprendimus. Kiekvienas nusikaltimas, būdamas panašus į kitus tos rūšies nusikaltimus, kartu yra individualus ir nepakartojamas. Į tai labai svarbu atsižvelgti keliant ir tikrinant versijas.

LITERATŪRA

1. **Danisevičius P., Liakas A.** Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese. – V., 1971.
2. **Danisevičius P., Kazlauskas M., Palskys E.** Lietuvos TSR baudžiamasis procesas. – V., 1978.
3. **Jacikevičius A.** Bendroji psichologija. – V., 1986.
4. **Kazlauskas M.** Parengtinis tardymas tarybiniame baudžiamajame procese. – V., 1976.
5. **Kuklianskis S.** Nusikaltimų tyrimo organizavimo pradmenys. – V., 1995.
6. **Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P.** Kriminalistika. – V., 1985.
7. **Pošiūnas P.** Teismo ekspertizės pagrindai. – V., 1994.
8. **Plečkaitis R.** Logikos įvadas. – V., 1968.
9. **Psichologijos** žodynas. – V., 1993.
10. **Rinkevičius J.** Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. – V., 1990.
11. **Rinkevičius J.** Daiktiniai įrodymai. – V., 1996.
12. **Holyst B.** Kriminalistyka. – Warszawa, 1993.
13. **Hanausek T.** Zarys taktyki kriminalistycznej. – Warszawa, 1994.
14. **Juszka K.** Wersja kryminalistyczna. – Kraków, 1997.
15. **Klink M., Kordus S.** Kriminalstrategie. Grundlagen polizeilicher Verbrechungsbekampfung. – München, Hannover, 1986.
16. **Ароцкер Л. Е.** Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. – Москва, 1964.
17. **Арцишевский Г. В.** Выдвежение и проверка следственных версий. – Москва, 1978.
18. **Велкин Р. С.** Курс советской криминалистики. – Москва, 1977. Т. 2.
19. **Версии** и планирование расследования / Межвузовский сборник научных трудов / – Свердловск, 1985.
20. **Куклянскис С. С.** Раследование и предупреждение хищений денежных средств. – Вильнюс, 1974.
21. **Ларин А. М.** От следственной версии к истине. – Москва, 1976.
22. **Ларин А. М.** Расследование по уголовному делу. Планирование. организация. – Москва, 1970.
23. **Пушкин В. Н.** Эвристика и кибернетика. – Москва, 1965.
24. **Пушкин В. Н.** Эвристика – наука о творческом мышлении. – Москва, 1967.

25. **Ратинов А. Р.** Судебная психология для следователей. – Москва, 1967.
26. **Славская К. А.** Мысль в действии. – Москва, 1968.
27. **Следователь.** 1998. № 2.
28. **Современный** филосовский словарь. – Москва-Бишкек-Екатеринбург, 1996.
29. **Теория** доказательств в советском уголовном процессе. – Москва, 1973.

A. Barkauskas
Ba 439 Kriminalistinės versijos: mokomasis leidinys. – Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 2000. – 56 p.: 18 schemų.
Bibliogr. p. 54–55.
ISBN 9955 – 442 – 07 – 7

Šis mokomasis leidinys skirtas teisę studijuojantiems studentams. Leidinyje glaustai išdėstyta su kriminalistinėmis versijomis susijusi mokymo medžiaga: kriminalistinių versijų samprata, klasifikacija, versijų kėlimo ir tikrinimo procesai.

UDK 343. 98 (075.8)

A. Barkauskas
KRIMINALISTINĖS VERSIJOS
Mokomasis leidinys

Redagavo ir korektūrą skaitė *J. M. Abraitytė*
Rinko *R. Tumėnienė*
Maketavo *R. Bernadišienė*
Viršelio dailininkė *S. Narkevičiūtė*

SL 585. 2000 06 27. 3,15 leidyb. apsk. l.
Tiražas 500 egz. Užsakymas 134.
Išleido Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, Ateities g. 20, 2057 Vilnius.
Spausdino Lietuvos teisės akademijos Leidybos centro spaustuvė, Ateities g. 20, 2057 Vilnius.